

*Yard. Doç. Dr. Hüseyin ÇINAR

**ARSLAN GİRAY HAN VE KIRIM'IN YENİDEN
İMÂRINDA VAKIFLARIN ROLÜ**

Kırım, tarihinde pek de yabancı olmadığı istilalardan birine 1736 Mayıs'ında maruz kalmıştır. Bu tarihte General Münnich komutasındaki Rus ordusu Orkapı (Prekop) ve Kılburun'u ele geçirmiş; Bahçesaray, Gözleve ve Akmescit başta olmak üzere Kırım yarımadasındaki şehirler, kasabalar, köyler bir bir işgal edilmiştir. Bu sırada, Osmanlı ordusu ile İran cephesinde bulunan Kırım Hanı I. Kaplan Giray (III. ve son hanlığı 1730-36) Rusların Kırım'a girdiğini öğrenir öğrenmez hemen geri dönmüş; ancak, Gözleve'ye vardığında Ruslar'ın Bahçesaray'ı yakıp yıktıkları haberini almıştır. Kırım kuvvetleri kendilerinden kat kat fazla olan Rus ordusu karşısında fazla başarı gösterememiştir. Temmuz 1736'da geri çekilmek zorunda kalan Ruslar, arkalarında yerle bir edilmiş bir Kırım bırakmışlardır'. Bu işgalin görünürdeki nedenleri arasında; devam eden Osmanlı - İran savaşına Kırım'dan giden askeri birliklerin Ruslar'ın kendi bölgesi saydıkları Dağıstan üzerinden geçmesi, bunun da ötesinde İran Safevî Devleti ile savaş halinde olan Osmanlı'ya gidecek yardımı engelleme düşüncesi yatmaktadır. Ruslar ayrıca, 1733'te ölen Lehistan (Polonya) Kralı II. Stanislav'dan sonra ortaya çıkan güç boşluğunun bir sonucu olarak Avusturya ile girdikleri ittifak doğrultusunda, Osmanlı'ya karşı yeni bir cephe açma planını uygulamaya koymuşlardır².

Bu arada, Kırım topraklarını savunmadığı gerekçesi ile I. Kaplan Giray, Osmanlı Devleti tarafından hanlıktan azledildi ve yerine II. Fetih Giray (1736-37) tayin edildi³. İlk istilayı takip eden yılda, aslen İrlandalı olan ve Rus hizmetine giren General Lacy komutasındaki Rus ordusu Karadeniz sahillerine kadar indi. Özi Kalesi'ni alarak Hotin'e kadar ilerledi. Ancak, bu kez Rus kuvvetleri o tarihte Kırım hanı olan II. Mengli Giray (II. kez 1737-40) tarafından onarılan Orkapı'yı geçemedi⁴. Her iki istila ve işgal sırasında Kırım yarımadasındaki yaklaşık üç asırlık hanlık mirası yok olmakla yüz yüze geldi. Bahçesaray'da Hacı Selim Giray'ın yaptırdığı kütüphane ile yaklaşık 2.000 ev, hanların sarayı ve Cizvitlerin kütüphanesi yakılıp yıkıldı. Kırım'ın diğer önemli iki şehri Akmescit ve Gözleve de aynı âkıbete maruz kaldı. Bu arada, Kırım'ın

savunma kilidi konumunda olan Orkapı siperleri de yerle bir edildi⁵. Hammer, bu işgaller sırasın- da Kırım yarımadasının içine düştüğü trajik durumu anlatırken; Karasupazarı, Bahçesaray ve Akmescit'te yaklaşık 6.000 ev, 38 cami, 2 kilise ve 50 değirmenin ateşe verildiğine işaret etmektedir⁶. Anlatılanlardan ortaya çıkan sonuç; Kırım'ın harabeye döndüğü ve adeta taş üstünde taş kalmadığı yönündedir.

1736'da başlayan ve savaşın ilerleyen aşamasında Avusturya'nın da devreye girmesi ile devam eden Osmanlı-Rus savaşı, 1739 Belgrat Antlaşması ile sona erdi. Ama, yaraların sarılması, Kırım'ın imâr ve ihyâsı yıllar aldı. Rus işgali sırasında duvarlarına kadar yıkılıp tahrip edilen Bahçesaray'daki Han Sarayı ve onun yanındaki Han Camii (Câmi-i Kebir) ile Kütüphane ve Divânthane 1740-43 yılları arasında, II. Selamet Giray (1740-43) tarafından, Osmanlı desteği ile yeniden inşa edildi. Bu yeni imâr ve ihyâ hareketine katkı sağlayan Sultan I. Mahmud (1730-54), İstanbul'dan para ve malzemenin yanı sıra, inşaatta çalışmak üzere ustalar, yok olan kütüphaneye hediye olarak da değerli kitaplar gönderdi ve burasının yeniden kullanılabilir hâle gelmesine katkı sağladı⁷. Bir taraftan Sultan I.

* Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; hcinar06@gmail.com.

¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, Ankara 1995, s. 256; Halil İnalcık, "Kırım / Kırım Hanlığı", *DiA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, XXV, s. 453; B. Spuler, "Kırım", *Eİ2 (Ansiklopedia of Islam)*, New Edition, V, s. 140.

² Nicole Kançal-Ferrari, *Kırım'dan Kalan Miras – Hansaray*, İstanbul 2005, s. 6.

³ [Joseph Freiherr von] Hammer-Purgstall, *Geschichte der Chane der Krim*, Wien 1856, s. 206; İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, IV/1, s. 257.

⁴ N. Kançal-Ferrari, *age.*, s. 6.

⁵ İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, IV/1, s. 256; H. İnalcık, "Kırım / Kırım Hanlığı", s. 453; B. Spuler, *age.*, s. 140.

⁶ Hammer-Purgstall, *age.* s. 206.

⁷ Kırım'ın yeniden imârı için bkz. Halim Girây, *Gülbün-i Hânân*, İstanbul 1327, vr. 30a; İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, IV/2, s. 19; Nicole Kançal-Ferrari, "Saray'a Bağlı Bir Cami ve Haziresi: Kırım Hanlığı'nın Payitahtı Bahçesaray'daki Hansaray'ın Haziresi", *Belleter*, C. LXVI, S. 246/Ağustos 2002, s. 372; B. Spuler, "Kırım", s. 140-141; Zafer Karatay, "Bahçesaray", *DiA*, IV, s. 480-481. Bahçesaray'ın ve Han Sarayı'nın yeniden imâr ve inşasına Osmanlı merkezinin bakış açısı, Nicole Kançal-Ferrari tarafından Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelere dayanılarak ortaya konulmuştur. Bkz. N. Kançal-Ferrari, *age.*, s. 77-82, Ekler s. 290-301.

Mahmud'un İstanbul'dan gönderdiği yardım ve destek, diğer taraftan Kırım hanlarının çaba ve gayretleri Kırım'ı yeniden yaşanılır bir yurt yaptı. Camiler, mescitler, mektepler, medreseler, çeşmeler, ticari mekânlar birer birer elden geçirildi ve yeniden hizmete ve kullanıma açıldı. Kırım'da halk yeniden hayattan tat almaya başladı. Yeni bir kültürel ve ekonomik canlanma dönemine girildi. Kırım hanları ve yarımadanın hayırsever zenginleri kurdukları vakıflarla bu gelişmeyi daha da ileri götürdüler.

Kırım tarihi açısından bir dönüm noktası olan 1736'dan, araştırmamıza konu olan Arslan Giray'ın hanlığına kadar (ilk hanlığı 1748-56; ikinci hanlığı 1767), bu makama sırasıyla, yukarıda da bahsedildiği gibi I. Kaplan Giray (III. defa 1730-36), II. Fetih Giray (1736-37), II. Mengli Giray (II. defa 1737-40), II. Selamet Giray (1740-43) ve II. Selim Giray (1743-48) getirildiler⁸. Hacı I. Selim Giray'ın torunu ve II. Devlet Giray'ın oğlu olan Arslan Giray, amcası I. Kaplan Giray'ın son hanlığında nureddin, ağabeyi II. Fetih Giray'ın hanlığında da kalgay oldu⁹. Osmanlı merkezi yönetimi, ağabeyi II. Fetih Giray'ı hanlıktan azledince, onun da kalgaylık görevi sona erdi. Kırım'da hanlık makamında meydana gelen değişikliklerle, daha önceki uygulamalarda da olduğu gibi, eski görevlilerin Kırım dışında mecburi ikâmete tâbi tutulma yani han ailesinin uzak yerlerde gözetim altında bulundurulma geleneği, Arslan Giray'ın da başına geldi. Onun, Kırım dışındaki ilk mecburi ikâmet dönemi, günümüzde Tekirdağ'a bağlı olan Saray ilçesinde, yani o dönemdeki adı ile Saray-ı Vize¹⁰ olarak adlandırılan kasabada başladı. Ayrıca, kendisinin ve ailesinin geçimini sağlaması için de Padişah I. Mahmud tarafından Vize sancağı¹¹ arpalık olarak tevcih olundu. Arslan Giray'ın Vize'deki bu ilk mecburi ikâmeti, Kırım'a han tayin edildiği 1748 yılına kadar devam etti¹².

Arslan Giray'ın I. Hanlığı

Arslan Giray'ın Kırım hanı olması, II. Selim Giray'ın vefatı üzerine gerçekleşti. O sırada,

Vize'de ikâmet etmekte olan Arslan Giray'a padişah tarafından 4.000 altın atıyye (hediye) ve daha önceki hanlarda olduğu gibi İstanbul Gümrüğü hâsılatından da 1.000.000 akça tahsis edildi. Kırım'a tayin edilen hanlar için öteden beri İstanbul'da yapıla gelen tören, hanlık makamının uzun süre boş kalmaması

⁸ B. Spuler, *agm.*, s. 142.

⁹ Birinci veliaht olan kalgay ve ikinci veliaht olan nureddin Kırım idari yapısı içindeki yeri için bkz. N. Kaňçal-Ferrari, *age.*, s. 17-18; H. İnalçık, "Kırım / Kırım Hanlığı", s. 455-456; aynı yazar, "Kalgay", *DİA*, XXIV, s. 259; M. Kortepeter, "Kalghay", *Eİ2* IV, s. 499-500.

¹⁰ Saray-ı Vize adı ile anılan kasaba günümüzde Saray adı ile Tekirdağ iline bağlı bir ilçedir. Osmanlı döneminde Vize kazasına bağlı bir nahiye olarak idari taksimat içerisinde yerini alan Saray, 1916 yılında kaza statüsüne yükseltilmiş ve Kırkkilise (Kırklareli) sancağına bağlanmıştır. Vize sancağına bağlılığından dolayı Saray-ı Vize olarak anılan bu kasaba, Osmanlı döneminde, bilhassa XVIII. yüzyılda, Kırım hanlarının mecburi ikâmete tâbi tutuldukları yani sürgün hayatı yaşadıkları yerlerden biri olmuştur. Günümüzde Saray'daki Ayas Paşa Camii avlusunda gömülü olan Kırım hanları şunlardır: II. Devlet Giray Han (öl. 1725), II. Fetih Giray Han (öl. 1746), İslam Giray Sultan (öl. 1742), III. Selim Giray Han (öl. 1785), IV. Devlet Giray Han (öl. 1780), Şahbaz Giray Han (öl. 1792). Bkz.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Saray,_Tekirdağ (24.12.2006).

¹¹ Günümüzde Kırklareli'ne bağlı bir ilçe olan Vize, XVIII. yüzyılda Kırım hanlarına ev sahipliği yapan Rumeli'deki Osmanlı kazalarının önde gelenlerindedir. Belki burasının İstanbul'a yakın olması böyle bir tercihin nedenleri arasındadır. Arslan Giray'ın babası II. Devlet Giray, hanlıktan azledildikten sonra Vize'nin nahiyesi olan Saray'daki çiftlikte ikâmete tâbi tutulmuş ve 29 Nisan 1725 tarihinde burada vefat etmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Saray'daki Ayas Paşa Camii mezarlığına defnedilmiştir. II. Devlet Giray'ın oğlu II. Fetih Giray'da hayatının bir kısmını Vize'de geçirmiş; amcası I. Kaplan Giray'ın hanlığı zamanında gittiği İran seferinde gösterdiği gayret ve başarıdan dolayı hizmetlerine mükâfat olarak Vize sancağı arpalık olarak verilmiştir. Fetih Giray, daha sonra amcası I. Kaplan Giray'ın yerine Temmuz 1736'da Kırım hanı olmuştur. Yukarıda bahsedildiği gibi II. Devlet Giray'ın oğlu Arslan Giray da arpalık suretiyle Vize Sancağı'na mutasarrıf olmuş, 1748 yılında Kırım hanlığına buradan gitmiştir. Vize'ye gelen giraylardan bir diğeri de I. Fetih Giray'ın oğlu III. Selim Giray'dır. 1748'de amcası Arslan Giray'ın birinci defa ki hanlığında kalgay olmuş ve onun azlından sonra da Vize'nin Çakıllı köyünde babasından kalan çiftliğine yerleşmiştir. Bu bilgiler için bkz. <http://www.vize.com.tr> (24.12.2006).

¹² Hicri 1114/1702-1703 yılında doğan Arslan Giray'ın hayatının bu evresi için bkz. Halim Girây, *age.*, vr. 30b; İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, IV/2, s. 21.

düşüncesiyle terk edildi. Kendisine hanlık teşrifatı ve yol parası gönderilerek acele Kırım'a gitmesi sağlandı¹³. Arslan Giray Han olduğunda Fetih Giray Han'ın oğlu Selim Giray'ı kalgay, kardeşi Kırım Giray'ı da nureddin olarak yanına aldı. Kısa bir süre sonra Kırım Giray'ın nureddinlik görevinden ferâgati ile bu göreve kardeşi oğullarından Maksud Giray getirildi¹⁴.

Arslan Giray'ın ilk han olduğu bu dönemde, Osmanlı tahtında I. Mahmud (1730-54) bulunuyordu. Onun ölümünden sonra, tahta III. Osman (1754-57) geçti. Arslan Giray'ın gerek bu ilk hanlığında, gerekse ikinci defaki (1767 yılında yaklaşık üç ay) hanlığında, Osmanlı Devleti herhangi bir devletle savaşa girmede. Bu dönem (1748-68), Osmanlı Devleti açısından, barış ve sükûnun hâkim olduğu yıllar olarak tarihe geçti.

Arslan Giray Han olduğunda, mevcut barış ortamından da yararlanarak daha çok Kırım'ın iç işlerini düzene koymaya ve imâra yönelik faaliyetlere ağırlık verdi. Bilhassa kurduğu vakıflarla, başta Bahçesaray olmak üzere Kırım'ın imârına katkı sağladı. Or kalesi başta olmak üzere, Rusların Kırım'ı istisaları sırasında tahrip edilen kaleler, palangalar ve siperler tamir ve tahkim edildi. Buralara askerler yerleştirildi. Kalmuklar'ın baskısı altında kalan Kırgız Tatarları Kırım'a getirilerek iskân edildi¹⁵. Yaptırdığı inşaat ve tamirlerle Kırım Yarımadası'nı şenlendiren Arslan Giray, Han Sarayı'nın yanına da bir medrese ve mektep yaptırdı¹⁶.

Gülbün-i Hânân'da yer alan bilgiye göre Arslan Giray'ın bu ilk hanlığı, 1169 Cemâziyelevvelî'nin evâhîrinde (1756 Şubat sonları - Mart başları) sona erdi. O, önce Sakız Adası'nda mecburi ikâmete tâbi tutuldu. Yaklaşık bir yıl burada kaldıktan sonra, ikâmet mahalli Gelibolu olarak değiştirildi.¹⁷ Arslan Giray'ın azlinden sonra Kırım hanlığına, Halim Giray (1756-58) getirildi¹⁸.

Arslan Giray'ın Sürgün Yılları ve II. Hanlığı

Halim Giray'ın Kırım'da han olduğu

yıllarda, Hacı Giray ile Kırım Giray'ın da tahrikleri ile Boğdan Vakası adı ile tarihe geçen isyan isyan vuku buldu. Neticede Kırım'da hanlık makâmında değişiklik yaşandı. Daha önce azledilip sürgüne gönderilen Arslan Giray

¹³İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, IV/2, s. 21.

¹⁴"Birâder-i müşârünileyhin mahlûlünden Vize sancağı ber-vech-i arpalık tevçih ve inâyet olunmağla du'âyı devleti pâdişâhiye muvâzebet ve zuhûr-ı eltâf-ı ilâhiye ile muntazır-ı hükûmet iken Selim Giray Hân merhûmun mahlûlünden bin yüz altmış bir cemâziye'l-âhîresinin onuncu günü avâtıf-ı alîyye-i şâhâne ve avârif-i behiyye-i mülûkânedan Kırım hanlığıyla mukziyyü'l-merâm oldukda Fetih Giray Hân zâde Selim Giray Sultan'ı kalgaylık ile bekâm ve birâderi Kırım Giray'a nureddinlik ile ikrâm eyledi. Ba'de zaman Kırım Giray Sultan mansıb-ı mezbûrdan keffi-yed ferâgat ve Rumili'nde vâki' çiftliğine azîmet itmekle mansıb-ı mezbûr ile birâder zâdelerinden Maksud Giray Sultan rehini meserret oldu." Bkz. Halim Girây, *age.*, vr. 30b-31a.

¹⁵Arslan Giray'ın hanlık döneminde yaptığı faaliyetler Halim Girây'da şu ifadelerle yer almaktadır: "Hân-ı müşârün-ileyhin evkâfi i'mâr-ı bilâd ve terfiye-i ibâda masrûf olup Or Kal'asını ve Ribât (Sadi Çögenli ve Receb Toparlı'nın yayına hazırladıkları Gülbün-i Hânân'da bu kale Arbât olarak geçmektedir. Bkz. Halim Giray Sultan, *Gülbün-i Hânân*, Haz. M. Sadi Çögenli - Recep Toparlı, Erzurum 1990, s. 174.) Kal'asını tecdid mertebelerinde ta'mîr ve Üçoba ve Çongar ve Çevaş nâm palangalara tabya inşasıyla tarsîn ve sâir levâzımını tanzîm ve hendeklerini tahîr ve iktizâ iden müstahfızlarını teksîr eylediginden başka ol târihe gelince Kalmuk hânları dest-i ra'îyyetinde kalan Kırgız Tatarını dil-firîb (gönlünü çalma yoluyla) ile diyâr-ı İslâm'a celb ve Ribât (Uzunçarşılı da bu kaleyi Arbât olarak vermiştir) Kal'asına iskân ile mahall-i merkûmî ma'mûr ve âbâdan eyledi ...." Bkz. Halim Girây, *age.*, vr. 31a. Arslan Giray'ın faaliyetleri için ayrıca bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, IV/2, s. 21-22.

¹⁶N. Kançal-Ferrari, *age.*, s. 6.

¹⁷"Bin yüz altmış dokuz senesi evâhir-i Cemâziye'levvelinde ol vakit mevâliden olup bazı Harem-i Hümâyün ağalarına hocalık münâsebetiyle şiddet-i intisâbı olan Kırımî Rıza Efendi'nin siyetiyle (dedikodusuyla) ma'zûl ve Sakız ceziresine me'mûr ve mevsûl olmuş idi. Ba'dehu Gelibolu kasabasında ikâmete memur olup ...." Bkz. Halim Girây, *age.*, vr. 31a. İ. Hakkı Uzunçarşılı Arslan Giray'ın hanlıktan azledilip yerine Halim Giray tayin edilmesi hakkındaki Mühimme Defferinde yer alan hükme atfen, hân tayininin tarihini 1169 Rebiülevvelî yani 1755 Aralık ayı olarak vermektedir. Uzunçarşılı ayrıca Sakız'dan Gelibolu'ya nakil tarihini de 1171 Rebiülevvelî (Kasım 1157) olarak vermektedir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, IV/2, s. 22-dipnot 1. Uzunçarşılı'nın han tayini ile ilgili atıfta bulunduğu hükümde gün belirtilmemesi, bize bu tarihin 5 Aralık 1755 ilâ 3 Ocak 1756 arası bir güne denk geldiğini ortaya koymaktadır. Biz bu çalışmada Arslan Giray'ın hanlıktan azledilme tarihini, B. Spuler ve Halil İncâcık'ın Kırım'la ilgili ansiklopedi maddelerinde de esas aldıkları 1756 yılını kullanmayı tercih ettik.

¹⁸Halim Girây, *age.*, vr. 31a; İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, IV/2, s. 22; B. Spuler, *agm.*, s.142.

ikinci kez han tayin edildi. Ancak, Kırım Tatarlarının onu istemeyip, büyük kardeşi Kırım Giray'ın han olmasını istemeleri üzerine, Arslan Giray'ın hanlığı gerçekleşmedi. Üstelik Boğdan'daki isyanı teşvik ettiği gerekçesi ile mecburi ikâmet mahalli olan Gelibolu'dan alınarak, önce Rodos Adası'na, daha sonra da kendi isteği doğrultusunda önceki mecburi ikâmet mahalli olan Sakız Adası'na gönderildi¹⁹. Kısa bir süre sonra Arslan Giray'ın Boğdan isyanı ile hiç bir ilişkisi olmadığı anlaşılınca, Sakız Adası'ndaki mecburi ikâmetine son verildi ve Yanbolu tarafındaki çiftliğinde oturmasına dair kendisine bir hatt-ı hümayûn gönderildi. O sırada Kırım hanı olan kardeşi Kırım Giray'ın, Arslan Giray'ın Yanbolu'da oturmasını sakıncalı gören şikayetinin İstanbul'a ulaşması üzerine, eski han, yeniden Sakız'a gönderildi²⁰.

Arslan Giray'ın Kırım'da hanlık makamına oturduğu ikinci dönem, III. Selim Giray'ın azli ile Şevval 1180 / Mart 1768'de gerçekleşti²¹. Onun bu defaki hanlığı yaklaşık üç ay kadar sürdü ve 1181 Muharrem/1767 Haziran'ında Kavşan kasabasında vefat etti. Cenazesi Kırım'a naklolunarak Bahçesaray'daki Han Camii haziresine defnedildi²². Arslan Giray'ın altmış altı yıl süren hayatında, gerek ilk ve gerekse ikinci defaki hanlığı toplam sekiz sene üç ay sürdü.

Gülbün-i Hânân'da, Arslan Giray'ın âdil, cesur ve müdebbir bir zât olduğu belirtilmekte; ayrıca, Han Sarayı yakınında yaptırdığı medrese ve mektebin Bahçesaray'daki hayır eserleri olduğu ifade edilmektedir. Arslan Giray'ın diğer hayır eserleri arasında Devlet Giray tarafından Gözleve'de yaptırılan ve son istilalar sırasında harâbeye dönen Câmi-i Kebir'i âdeta yeniden inşa etmesi ve Akmesic, Gözleve ve Ortaköy'de yeni çeşmeler yaptırması ya da mevcutları tamir ettirmesi sayılabilir. Kırım dışındaki hayırları arasında yukarıda da bahsedilen günümüzde Tekirdağ sınırlarında kalan Saray-ı Vize'de, tevliyetini en büyük (ekber) erkek evladına şart eylediği ve gelirinden muhtaç evladına nafaka tayin ettiği

değirmenler ve akârâtı ile bir çiftlik vakfı bulunmaktadır²³. Ayrıca, Saray-ı Vize civarında çeşitli çeşmeler yaptıran Arslan Giray, Ergene

¹⁹Halim Girây, *age.*, vr. 31a; Hammer-Purgstall, *age.*, s. 210; İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, IV/2, s. 23-24. Halim Giray sadece Arslan Giray'ın Gelibolu'dan Sakız'a naklinden bahsederken, Uzunçarşılı, Arslan Giray'ın önce Rodos'a daha sonra da Sakız'a sürgün gönderildiğini Osmanlı Arşivi'nde yer alan hatt-ı hümayunlara dayanarak ele almıştır. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, IV/2, s.24, dipnot 1-2.

²⁰İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, IV/2, s. 24-25.

²¹"Sâbıkâ Kırım hânı olan Selim Giray Hân dâme uluvvuhüya hüküm ki, Siz ki müşârün-ileyhsiz bu esnâda bi-hasebî'l-iktizâ şeref-efzâ-yı sudür olan hatt-ı hümayûn-ı inâyet-makrûnum mücebince avâtıf-ı behiyye-i şâhânemden Kırım Hânlığı Hân-ı Esbâk Arslan Giray Hân dâmet me'âliyhüya tevcih ve ihsân-ı mülûkânem olup fi-mâ-ba'd sizin ol cânibde meksinizi mücib hâlet kalmadığına binaen sizi mu'azzezen Kırım'dan alıp çiftliğiniz cânibine isâl için Der'aliyye'mden mübâşir ta'yin ve irsâl olunmuşdur. İmdi işbu emr-i şerifimle mübâşir-i mümâ-ileyh tarafınıza vâsil oldukça emr-i hümayûnuma sür'at-i imtisâl ederek derhâl Kırım'dan hareket ve çiftliğiniz cânibine gelip bast-ı bisât-ı ârâm ve râhat ve devâm-ı ömr ü devlet-i pâdişâhânem da'avâtına muvâzabet eyleyip emr-i hümayûnuma mugâyir hareketden mübâ'adet eylemeniz bâbında. Fî evâsıt-ı L [Şevval] sene [1]180". *Başbakanlık Arşivi (BA)*. A.DVN, nr. 1/3 kayıt nolu belge için bkz. *Osmanlı Devleti İle Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri – (1687-1908)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1992, s. 131.

²²Halim Girây, *age.*, vr. 31a; İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, IV/2, s. 26. Hammer, Arslan Giray'ın ölümü ile ilgili; "Garip bir kaderin sonucu, Bâb-ı âli tarafından iki defa han olarak atanmış, fakat hükümrân olamamıştır. Çünkü birincisinde Nogay, ikincisinde de ölüm tarafından engellenmiştir" yorumunu yapmıştır. Bkz. Hammer-Purgstall, *age.*, s. 214. Arslan Giray'ın mezar kitabesinde aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

"Arslan Geray Hân

Hüve'l-hayyü'l-bâkî

Esfirâ-yı mugâzî Şehsuvâr-i arsa-i hicâ

Ser-efrâz olmuş idi Âl-i Cengiz'e dilirâne

Dem-i şimşir-i hûn-âşâmına Mirrih dil-teşne

Nice teşbihî mümkün bu salâbetle Nerîmâne

Pelengân-ı zamâne heybetinden cân virirlerken

Çıkınca şevket ü ferr ile meydâna hizabrâne

Hitâb-ı müstetâb-ı irci'îye mâ-sadak düşdi

Karalar giyüp âlem başlasın çâk-i girîbâna

Cevher-i mısra-ı dil-keşle Hıfzî didi bir târih

Sezâdır cennetü'l-me'vâ hele Arslan Gerây Hân'a

Sene 1181 [1767-1768]." Arslan Giray'ın türbe kitabesi için bkz. N. Kançal-Ferrari, *aqm.*, s. 406.

²³Vakfiye metni için bkz. ek 8.

Nehri üzerine de Cısr-i Kebir olarak belirtilen büyük bir köprü yaptırmıştır²⁴.

Arslan Giray'ın altmış altı yıllık hayatı içinde yaklaşık sekiz yıl gibi kısa sayılabilecek bir dönemi hanlık makâmında geçmiştir. Onun bu dönemdeki faaliyetleri siyasi ve askeri mücadelelerin uzağında, daha çok Kırım'ın 1736-37'de geçirdiği travmayı onarma, şehirlerin ve kasabaların imâr ve ihyâsını sağlamakla geçmiştir. Gerek Kırım'da gerekse Kırım dışında kurduğu vakıflar, onun imâr ve ihyâ hareketinde önemli yer tutmuştur. Bu çalışmada Kırım Şer'iyye Sicilleri'nden²⁵ tespit edebildiğimiz Arslan Giray'ın kurmuş olduğu vakıfları ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Vize'deki aile vakfını değerlendirmeye çalışacağız.

Arslan Giray'ın Kırım'ın İmârına Yönelik Vakıfları

a) Bahçesaray Câmî-i Kebir ve Medrese Vakfı (Bkz. Ek-1)

Arslan Giray Han, vekili Divan Efendisi Seyyid Abdurrahim Efendi vasıtası ile 1750 Nisan'ında mahkemeye müracaat ederek Bahçesaray'daki Han Camii olarak da bilinen Câmî-i Kebîr ve onun yanına yaptırdığı medrese için tesis ettiği vakfı sicile kaydettirmiştir²⁶. Vakfiyede öncelikle, Câmî-i Kebîr'in hizmetlilerine meşrût olan vakfın gelirinin az olması nedeniyle, önceki hanlar tarafından Gözleve İskelesi'nden camideki hizmetlilere ve iki türbedâra Kırım parası ile aylık 101 guruş vazife tayin olunduğu ve bu meblağın da aralarında taksim edilegeldiği belirtilmiştir. Ancak, bazı seneler İskele'den vakfa tahsis edilen paranın gelmemesi üzerine, hizmetlilerin maaşlarını almakta zorluk çektiklerine değinilmiştir.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti tarafından Kırım'ın fethinden beri hâs olarak verilegelen ve en son da Arslan Giray'ın hâsları arasında yer alan Akkırman'da Yalı köylerinden Malkoç Köyü'nün "a'şâr-ı şer'iyye ve rûsûmât-ı kadîme-sinden" elde edilen gelirler, Câmî-i Kebîr'in

hizmetlilerine ve Arslan Giray'ın yaptırdığı medreseye vakıf olarak tahsis edilmiştir. Buradan elde edilen gelirden, Rûmî para (Osmanlı parası) ile senede 200 guruş ayrılıp, daha önce medrese için Arslan Giray tarafından vakfedilen Rumî para ile 2.335 guruştan elde edilen gelirin taksim ve tevziinde takip edilen usul üzere, bu 200 guruşun medresedeki müderris, talebe-i ulûm yani öğrencilere, nâzır, mütevellî ve kayyımın aralarında taksim etmeleri istenmiştir.

Vakıf şartları arasında camideki görevlilere dağıtılacak ücretler aylık olarak şu şekilde yer almıştır. Caminin hatibine 833 akça, birinci imama 833 akça, ikinci imama 833 akça, mütevellîye 1.000 akça, baş müezzine 600 akça, diğer beş müezzine 500'er akça, üç kayyıma yine 500'er akça ve iki türbedâra da 1.000'er akça olmak üzere toplam Kırım parası ile 10.100 akçadır. Bu hesap üzerinden vakıftan ödenen yıllık ücret 121.200 Kırım akçasıdır. Camide görevli olan iki imam, altı müezzin ve üç kayyım sayı itibarı ile öne çıkan vazife sahipleridir. Ayrıca caminin yanında bulunan ve Kırım hanlarının mezarlarının da bulunduğu türbenin hademesi olan iki türbedâra da vakıftan ücret ayrılmıştır. Caminin tamir, döşeme vs. masraflarının da vakıf gelirden karşılanması vakıf şartları arasında yer almıştır. Bu vakıf kaydı, genel olarak Câmî-i Kebîr'deki ve onun bitişiğindeki medresede görev yapan vazife sahiplerinin genel olarak ekonomik durumlarını gözler önüne sermektedir.

²⁴Halim Girây, *age.*, vr. 31a-b; Bu bilgiler için ayrıca Halim Giray'ın bu eserin, M. Sadi Çöğenli ve Recep Toparlı tarafından yapılan neşrinin s.175-177'deki anlatımına ve burada verilen medrese ve cami ile ilgili dipnotlara da bakılabilir. Arslan Giray'ın Saray-ı Vize'deki vakfına ait vakfiye için bkz. Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi, *Vakfiye Defteri 629*, s. 212, sıra 213.

²⁵Kırım'da TİKA adına görevli olduğu yıllarda Kırım Şer'iyye Sicilleri'nin bir kopyasını Türkiye'ye getiren ve bizlerle de bu değerli arşiv kaynağını paylaşan Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Doç Dr. Ahmet Nezihi Turan hocamıza sonsuz şükranlarımı sunarım.

²⁶*Kırım Şer'iyye Sicili (KSS)*, 71/87-b1.

Vakıflardan ücret alanların ekonomik durumlarını somut olarak anlayabilmek için o dönemdeki bir takım fiyat değerlerinden yararlanmamız yerinde olacaktır. Bunlarla ilgili en önemli veri kaynağımız Kırım Şer'iyeye Sicilleri içinde yer alan tereke kayıtlarıdır. Burada ele aldığımız tereke kayıtları 1751-52 yıllarına, bir bakıma Arslan Giray'ın vakıflarını kurduğu yıllara aittir. Bahçesaray'da oturan Mehmed Bey öldüğünde terekesi arasında yer alan Cami-i Kebir Mahallesi'nde "*büyük müte'addideli ve misafirhaneli müstemile dâr*" olarak tanımlanan evi 600.000 akça, Gürcü asıllı Şahin adlı Kazak kölesi 120.000 akça, Agur (Ugur) adlı Çerkes Kazak kölesi 70.000 akça, tüfek ise 5.000 akça kıymet ile fiyatlandırılmıştır. Bir başka terekesi sicile kaydedilen kişi de el-Hâc Seyyid Âbid'dir. Onun terekesinde Kadı Köyü'nde müstemilâtı ile evi 100.000 akça, Sarıkırman'da etrafında tarla ve koyun kışlağı olan müstemilâtı ile evi yine 100.000 akça, 100 adet toklu koyunu 50.000 akça (her biri 500 akça), anabaş koyun ya da kuzulu koyun 145 adedi 145.000 akça (her biri 1.000 akça), anabaş keçi 125 adedi 62.500 akça (her biri 500 akça) ile kıymet takdir edilmiştir. Yine aynı yıl ölen el-Hâc Abdülvehhab'ın terekesinde de Sürtaş köyündeki evi 135.000 akça, 5 adet öküzü 20.000 akça (her biri 4.000 akça), 12 adet kuzulu koyunu 12.000 akça, 3 adet sığır 10.000 akça (her bir yaklaşık 3.300 akça), kürk 1.000 akça olarak kaydedilmiştir. Mehmed Ağa'nın terekesinde yer alan eşyaları arasında beyaz tilki kürkü 30.000 akça ve Kızılkuba Köyü'ndeki evi 100.000 akça olarak kıymet takdir edilmiştir. Bir başka terekesi kaydedilen kişi de Arif Ağa'dır. Onun terekesinde de 2 adet sandâli yorgan 5.000 akça, 2 adet kırmızı ve alaca kilim 3.100 akça, 2 adet halı seccade 3.300 akça ve bir çift gök ve sarı öküz 12.000 akça kıymet takdiri ile yer almıştır²⁷. Terekelerde yer alan bu kıymet takdirlerinin aşağı-yukarı fiyatlar olduğu düşüncesi göz önüne alındığında, Kırım'da bu dönemde kurulan

vakıfların mali boyutlarını kısmen de olsa somutlaştırmış oluruz.

b) Gözleve Câmî-i Kebir Vakfı (Bkz. Ek-2)

Kırım Hanı Arslan Giray 1753 yılının Ocak ayında mahkemede vakfını tescil ettirmek üzere Hacı Molla Ağa'yı mütevellî tayin etmiştir. Han'ın sicile kaydettirdiği vakfiyeyi iki başlık altında ele alabiliriz. Bunlardan ilki Gözleve'deki Câmî-i Kebir Evkâfı'nın yine aynı şehirdeki Sulu Han adı ile meşhur olan Kervansaray yakınında ve onun doğu kısmında bulunan kırk dükkânın, yaklaşık on beş sene önce - muhtemelen bu tarih Kırım'ın istila günlerine denk gelmekte - yangın sonucunda yanıp yok olması ve arsalarının hâlî ve battal hale gelmesidir. Câmî-i Kebir'in vakıf dükkânlarının yeniden yapılamaması, tabii ki beraberinde vakıf gelirin ortadan kalkmasına, bunun sonucunda da vazife sahiplerinin ve vakıf mürtezikasının ücretlerini alamamalarına neden olmuştur. Ayrıca bu vakıf akârın kendini ayağa kaldıracak bir gelirin olmaması da Cami-i Kebir vakfı açısından sıkıntı doğurmuştur. Arslan Giray, Gülbün-i Hânân'da yer aldığı üzere, Câmî-i Kebir'i âdetâ yeniden inşa etmiş ve etrafını düzene sokmuş, vakıflarını da yeniden akâr haline dönüştürmüştür. Câmî-i Kebir'in vakıflarını ayağa kaldırmanın yolu, boş vakıf arsaların mukâtaa usulü ile yeniden mamûr hale getirilmesi olarak görülmüştür.

Câmî-i Kebir vakfının mütevellisi Seyyid Abdullah Efendi hanlık parası ile senede 7.000 akçaya vakıf arsaları müzâyedeye çıkarmış ve neticede senede 10.000 akça mukâtaa bedeli karşılığında Arslan Giray Han burasını uhdesine almıştır. Arslan Giray daha önce aynı yerdeki kırk dükkânı yeniden inşa ettirmiş ve burasını bezzâzistan (bedesten) olarak faaliyete geçirmiştir. Böylece hem boş olan vakıf arsalar değerlendirilmiş, hem de Câmî-i Kebir vakfına

²⁷Terekeler için bkz. KŞS, 71/varak 64, 65, 66, 67.

her yıl düzenli olarak 10.000 akça hukr denilen mukâtaa bedeli ödenmiştir.

Arslan Giray sadece Câmî-i Kebir vakfını hayata geçirtmekle kalmamış; aynı zamanda yaptırdığı bezzâzistan ile de Gözleve'de ticaretin canlanmasını ve şehrin mamûr hale gelmesini sağlamıştır. Ayrıca o buradan elde ettiği geliri yine başka bir hayra harcamayı tercih etmiştir. Mukâtaalı arsa üzerine yaptırdığı bezzâzistanı hasbeten lillâh Kur'ân-ı Kerîm tilaveti için vakfetmiştir. Bu da Arslan Giray'ın kurmuş olduğu bu vakfın, öne çıkan diğer önemli bir özelliğidir. Arslan Giray, vakfiyesinde de belirttiği gibi bu vakfın mütevelliliğini hayatta oldukça kendi uhdesine almış, ölümünden sonra da erkek evladının en büyüğüne bırakmıştır.

O, tescil ettirdiği bu vakıfta, mütevellinin şu şartlara uymasını istemiştir. Bezzâsistan'ın her sene rayiç bedel ile kiraya verilmesi ve elde edilen gelirden öncelikle arsa bedeli olan 10.000 akça mukâtaa bedelinin Câmî-i Kebir vakfına ödenmesi, ayrıca tamir ve bakım gibi ihtiyaç hallerinde kullanılmak üzere 10.000 akçanın bir tarafa ayrılıp, mütevellî tarafından koruma altına alınması, mütevellinin tevliyet ücreti olarak 9.000 akça alması ve bunu ihtiyaçları için harcaması, Kur'ân-ı Kerim tilâvet etmek üzere "ehl-i tecvid ve ehl-i istihkâdan" otuz kişi bulunup cüzhân olarak tayin edilmeleri. Bu otuz kişiden birinin ser-devirhân²⁵ yani baş Kur'ân okuyucu olması ve günde 14 akça ücret alması, bir diğer Kur'ân okuyucunun noktacı (okunan süre ve cüzlerin hesabını yapan, onları noktalama usulü ile tespit eden kişi) tayin olunması ve günde 8 akça ücret alması, geri kalan yirmi sekiz kişinin de günde 7,5'ar akça vazife ücreti almaları şartlar arasında yer almıştır. Bu otuz Kur'ân okuyucu her gün Gözleve'deki Câmî-i Kebir'de Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet ile hatmedecekler ve elde edilen sevabı vâkîf Arslan Giray hayatta olduğu sürece öncelikle babası Devlet Giray'a, onun ölümünden sonra da bir gün vâkîfın kendi ruhuna, bir gün de pederinin ruhuna okuyup

hediye edeceklerdir. Vâkîf Arslan Giray, ayrıca Câmî-i Kebir'in imam, hatip ve müezzinin de cüzhânlar arasına dâhil edilmelerini, böyle bir hizmetten mahrum bırakılmalarını vakfiyesinde belirtmiştir²⁶. Bu vakfiye bize Arslan Giray Han'ın imârcı, hayırsever ve vefa duygusuna sahip bir devlet adamı olduğunu ortaya koymaktadır.

c) Osman Ağa Mahallesi Câmîi Para Vakfı (Bkz. Ek-3)

Arslan Giray Han 1752 Haziran'ında Bahçesaray'daki Osman Ağa Mahallesi'nde bulunan Deli Han Sultan Hânî'nin yaptırdığı ve vakfettiği câmî-i şerif için 1.000 Kırımî guruş akçayı vakfetmiştir. Arslan Giray paranın işletilmesi esası üzerine kurulan bu para vakfının vakfiyesinde şart olarak şu hükümlere yer vermiştir. O vakfettiği bu paranın onu on iki hesabı üzere yani % 20 ile mütevellî tarafından işletilmesini ve elde edilen 200 guruş yıllık kârın 60 guruşu ile Ramazan ayında her gece câminin minaresinde kandil yakılmasını ve bu kandile çerağ alınmasını, senelik olarak 40 guruşun müezzine, 100 guruşun da imama verilmesini belirtmiştir. Para işletmeye verilirken sağ kefil ve rehin ile istirbah olunması, mütevellinin dikkat etmesi gereken önemli bir kural olarak burada ayrıca zikredilmiştir²⁷. Para vakıflarında üst limit olan % 20 ile paranın işletilmesi uygulaması pek nadir rastlanan bir durumdur. Kırım'da diğer para vakıflarında genellikle % 10 ve % 15 ile paranın i'mâl ve irbâh edilmesi yani işletmeye verilmesi ve elde edilen kâr ya da ribhin vakfın amacına harcanması kuralı yaygındır.

²⁵ Camilerde namaz vakitlerinden önce Kur'ân okuma vazifesiyle görevli olan kimselere devirhân denilirdi. Bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1983, s.436. Burada zikredilen ser-devirhân için Baş Kur'ân Okuyucu tabirini kullanabiliriz.

²⁶ KSS, 71/69-a2.

Para vakıfları için bkz. İsmail Kurt, *Para Vakıfları - Nazariyat ve Tatbikat*, İstanbul 1996.

d) Bahçesaray'da Dârülkurrâ ve Çeşme Vakfı (Bkz. Ek-4)

Arslan Giray'ın kurduğu vakıflar arasında şeyh-i kurrâ için yaptırdığı mahalden bahsedilmekte, bunun da Câmî-i Kebir'e bitişik olduğu belirtilmektedir. Şeyh-i kurrâ için yapılan bu yer için "ta'lim-ü Kur'ân-ı azîmü's-şân" yani Kur'ân'ın kırâat olduğu yer denilmektedir. Burada üzerinde durulması gereken noktalardan biri de Câmî-i Kebir bitişğine yapılan dârü'l-kurrâ'nın acaba Gülbün-i Hânân'da geçen Bahçesaray'daki Han Sarayı yakınındaki mektep ve medrese ile bir ilişkisi var mıdır?³¹ Bununla ilgili bu kayıtlarda açık bir bilgi bulunmamaktadır. Bilindiği gibi Osmanlılarda ve öncesindeki İslam devletlerinde dârülhüfâz denilen hâfızların yetiştirildiği dersanelerin bir üst kısmı olan ve hâfızlara kırâat ilminin okutulduğu dersanelere dârülkurrâ denmiştir. Burayı bitirenler Kur'ân-ı Kerim'i usulüne uygun olarak ve bilhassa yedi kırâat ve on rivayete göre okuyan usta hâfızlardı. Osmanlılarda genellikle büyük câmilerde ve bazı mescitlerde kırâat ilminin okutulduğu özel bölümlere dârülkurrâ denildiği gibi bu mekânlarda Kur'ân-ı Kerim'i kırâat ettiren hocaya da şeyh-i kurrâ ya da şeyhü'l-kurrâ denilirdi. Ayrıca, Kur'ân ihtisas medreselerine de dârülkurrâ denmiştir. Osmanlı dârülkurrâlarının genel özelliği büyük ve küçük kapsamlı bir külliye içinde yer almaları, en azından bir cami ya da mescidin yanında inşa edilmiş olmalarıdır. Bu özellikleri ve tanımlamaları göz önüne aldığımızda burasını dar anlamda da olsa bir mektep ya da medrese olarak değerlendirebiliriz. Ya da külliye bir parçası³². Arslan Giray da böyle bir Kur'ân okuma mahalli yaptırmış ve burası için bir para vakfı tesis etmiştir.

Arslan Giray Han 1750 yılının Aralık ayının başlarında, vekil tayin ettiği Başkatibi Hammad (?) aracılığı ile vakfına müteveli tayin ettiği Darbhâne Kâtibi İlyas Efendi huzurunda mahkemede bir vakıf tescil ettirmiştir³³. Arslan Giray Han'ın vakfiyesinde yer alan ifadeye göre, yukarıda da bahsedildiği gibi Câmî-i

Kebir'in doğu tarafına Kur'ân ta'limi için yapılan mahal ve buraya da Hâfız Mehmed Efendi'nin şeyh-i kurrâ tayin edilmesi yer almıştır. Vâkıf Arslan Giray, vakfa akâr yani gelir olmak üzere Rumî yani Osmanlı parası ile 500 guruş vakfetmiş ve bunu da vakfın mütevellisine teslim etmiştir. İslam hukukunda para vakfı hükmüne giren bu vakfın akârının işletilmesi de vakfiyede açıkça belirtilmiştir. Burada mütevellinin belirtilen meblağı Kale Yahûdileri'ne birbirlerine kefâletle, senede onu on bir buçuk hesabı ile yani % 15 üzere istirbâh ve istiğlâl olunması yani işletilmesi ve elde edilen ribhin yani kârın, vakfiyede belirtilen hizmetlere harcanması istenmiştir. Arslan Giray'ın tesis ettiği bu para vakfından vakfiyede de belirtildiği gibi senede Rumî ya da diğer bir ifade ile Osmanlı parası ile 75 guruş gelir yani ribh elde edilmekteydi.

Vakfiyede yer alan görevliler ve onlara tahsis edilen vazifeler ise şu şekilde takdir edilmiştir. Şeyh-i kurrâ için senede 6 guruş, müteveli için senede 15 guruş, başhalife için senede 10 guruş olmak üzere toplam Rumî 31 guruş vazife ücreti tayin edilmiştir. Bu hesaba göre geri kalan 44 guruş ise vakfiyede açıkça belirtilmese de asıl paraya ilave edilip, tamir ve diğer masraflara harcaması için müteveliye bırakılmıştır.

Bu vakfiyede ayrıca Arslan Giray, Bahçesaray'ın Şehreküstü Mahallesi'nde yaptırdığı çeşme için, mahkemede aynı vekil ve müteveli huzurunda Rumî para ile 100 guruşu aynı şartlar altında vakfetmiştir. Buradaki amaç, işletilen paradan elde edilen gelirle Şehreküstü'deki çeşmenin tamir ve bakımının yapılmasıdır. Böylece şeyh-i kurrâ ve onun oturduğu kurrâ ya da mektep denilen mahal ile Şehreküstü'de yaptırılan çeşmenin ayakta kalması ve hayrî fonksiyonunu yerine getirmesi düşünülmüştür. Burada dikkati çeken hususlar-

³¹ KŞS, 71/70-1.

³² Nebi Bozkurt, "Dârülkurra", *DİA*, VIII, s.543-545; ayrıca dârülkurâların mimari özellikleri için bkz. M. Baha Tanman, "Dârülkurrâ/Mimari", *DİA*, VIII, s. 545-548.

³³ KŞS, 71/81-b3.

dan biri de Bahçesaray'da Kale Yahudileri olarak tanımlanan kişilerin, bu paraları bir nev'i kredi olarak kullanmalarıdır. Muhtemelen bu kişilerin ticaretle uğraşmaları vakıf paralara olan talebi artırmıştır.

Şeyh-i kurrâ ve Şehreküstü'deki çeşme için Arslan Giray'ın tesis ettiği para vakfı ile ilgili, yukarıda belirtilen vakfiye dışında, yine aynı sicilde ve muhtemelen aynı tarihlere ait bir başka kayıt daha yer almaktadır. Burada şeyh-i kurrâ için tahsis edilen vakıf ile yine aynı vakfiye içinde yer alan Şehreküstü Mahallesi'nde yaptırılan çeşme için tesis edilen Rumî 100 gurusu asıl malı olan para vakfının, mütevellî İlyas tarafından onu on bir hesabı yani % 10 ile Kale Yahudileri'ne işletilmeye verilmesi istenmiştir. Ancak, vakfiyede yer alan onu on bir buçuk yani % 15 yerine, onu on bir yani % 10 ile paranın işletilmeye verilmesi yer almaktadır. Burada paranın işletilme oranında bir düzenleme yapıldığı dikkati çekmektedir. Vakfedilen bu parayı içlerinde Kırım'da Darbhâne Emîni olan Baba ve Zekariya adındaki kişilerin de aralarında bulunduğu on beş yahudi bir birlerine kefil olarak almışlardır³⁴. Burada para vakıflarında genellikle formüle edilen "*rehn-i kavî ve kefil-i melî*" yani kuvvetli rehin ve sağlam kefil kuralına da uyularak parayı alan kimselerin bir birlerine kefil olması sağlanmıştır.

e) Akmescit Çeşmeleri Vakfı (Bkz. Ek- 5)

Arslan Giray Han 1753 yılının ilk günlerinde mütevellî tayin ettiği Bahçesaray kadısı İbrahim Efendi'nin huzurunda yeni bir vakıf tescil ettirmiştir. Arslan Giray'ın hayır eserleri arasında çok sayıda çeşme de bulunmaktadır. Bunlardan Akmescit'te sekiz yerde ve Burçukırak'da bir yerde yaptırdığı çeşmeler bu vakfın konusunu teşkil etmiştir. Arslan Giray Bahçesaray'daki Nalband Çarşısı'nda bulunan ekmeççi dükkânı ile Hasan Efendi Mahallesi'ndeki şemhâne (mum imalathanesi) olarak kullanılan evini bütün hak

ve hukuku ile bu çeşmelere vakfetmiştir. Vakfiyede yer alan şartlar arasında; mütevellî vakıf akârları râyiç bedel ile senelik olarak kiraya verecek ve elde edilen gelir on hisse olarak bir araya getirilecektir. Mütevellî bu on hisseden bir hisseyi kendine ayıracak, geri kalan dokuz hisseyi de koruma altına alıp, bu çeşmelerin ve su yollarının tamir ve bakımlarına harcayacak, artan geliri de ileri de kullanılmak üzere muhafaza altına alacaktır³⁵.

f) Gözleve Çeşmeleri Vakfı (Bkz. Ek-6)

Arslan Giray Han'ın 1753 yılının ilk günlerinde tescil ettirdiği bir başka vakfı da, eski Kırım hanlarından olup, vakfiyenin kaydedildiği tarihten 105 sene önce öldüğü belirtilen İslam Giray Han'ın (muhtemelen III. İslam Giray bin I. Selamet Giray - öl. 1654) Gözleve'de Çeşmebaşı ve diğer beş ayrı yerde yaptırdığı çeşmelerine meşrû vakfını yeniden ihya etme ve mamûr hale getirmeye yöneliktir³⁶. Gözleve'deki Sulu Han diye meşhur olan Kervansaray, İslam Giray'ın buradaki çeşmelerinin vakıf akârı arasında yer almakta; ancak, Câmî-i Kebir'in aynı yerdeki vakıf dükkânlarında olduğu gibi, Kırım'ın Ruslar tarafından istilası sırasında burası da yakılıp yıkılmış ve kullanılamaz hale gelmiştir. Çeşmelerle ilgili vakfiyenin yeniden düzenlendiği sırada hayatta olan vâkıf İslam Giray'ın evladından ve veresesinden Sâhib Girây'ın, bu vakıf akârı tamir ve bakıma gücü yetmediğinden burası battal hale dönmüştür.

Kırım Hanı Arslan Giray şehir halkının suya olan ihtiyacını gözönünde bulundurarak, hâlî ve battal olan çeşmeleri ve vakıf akârı yeniden ihya etmek ve mamûr hale getirmek için vakıf mütevellîsinden izin ve icazet almış ve belirtilen çeşmebaşı, çeşmeler ve su yolları ile vakfın akârı olan kervansarayı yeniden yaptırmıştır. Ayrıca Arslan Giray, İskele yakınına bir çeşme ve onun

³⁴KŞS, 71/8-b3.

³⁵KŞS, 71/69-a1.

³⁶KŞS, 71/69-b2.

üzerine de bir kahvehâne yaptırarak, önceki vakfın yani İslam Giray'ın daha önce kurduğu vakfın cihetine tevcih etmiştir. Böylece iki vakif aynı cihete hizmet için bir araya getirilmiştir.

Arslan Giray yeniden düzenlediği bu çeşme ve su vakfının nâzırlığını yani denetimini hasbî olarak Kırım Hanı'nın veziri ile Kırım Kadıaskeri'nin birlikte yürütmelerini vakfın kaydına geçirtmiş, böylece denetim işini ciddiye aldığını göstermiştir. Vakfın mütevelliliği eskiden olduğu gibi vakfın eski mütevellileri üzerinde bırakılmış; ancak, han olarak ve vakfa yeni düzen veren biri olarak mütevelliyi azletme yetkisini sağlığında kendisine, ölümünden sonra da büyük oğluna ve onun erkek soyuna bırakmıştır. Vakfın gelirinin toplanması ve harcanması mütevellinin uhdesinde olup, onun vakıf akârı kiraya vermesi ve elde edilen geliri on hisse olarak bir araya getirmesi istenmiştir. Müteveli on hissede bir hisseyi kendi tevliyet hizmeti için ayıracak, geri kalan dokuz hisseyi de vakıf akârın tamir ve diğer masrafları için muhafaza edecektir. Böylece halkın hayati ihtiyaçlarından olan suyun bol ve kolay ulaşılabilir olması için elden gelen bütün gayret gösterilecektir.

g) Menzil Beygirleri İçin Arazi Vakfı (Bkz. Ek-7)

Arslan Giray Han 1752 yılında mahkemede tescil ettirdiği vakıf kaydında satın alma yolu ile mülkü olan araziye ve içindekileri vakfettiğini belirtmektedir³⁷. Bu arazi aslen Maksud Molla'ya ait iken satış yolu ile Sivritaş Köyü'nden Mahmud Paşa'ya mülk olarak geçmiştir. Daha sonra Arslan Giray Han, Bulganak nehri üzerinde Kokey Efendi Köyü'ndeki bu araziye 100.000 akça bedel karşılığında satış yolu ile mülk olarak üzerine almıştır. Arslan Giray bu mülk araziye ve içinde bulunan evleri, direkleri, karaltıları ve ahcârı hâit denilen taş duvarları ile vakfettiğini belirtmiş ve uyulması gereken şartları da vakfiyesine kaydettirmiştir. Arslan Giray, gerek kendi

zamanında ve gerek kendinden sonra gelen hanlar zamanında kamu hizmetini yerine getiren ulak ya da tatar olarak adlandırılan kimselerin kullanması için menzil beygirleri (bargirleri) temin etmiş ve bunlar için bu araziye bir nevi ikâmet mahalline dönüştürmüştür. Menzil beygirleri Arslan Giray'ın satın alıp vakfettiği bu arazide otlayacaklar ve bakımları da burada yapılacaktır. Ayrıca hanlığın kamu hizmetini gören ulak ve haberciler de buradaki evlerde konaklayacaklar. Göreve giderken binecekleri atları buradan alıp götüreceklerdir. Buradaki karaltı ve direkler de atların bağlanmaları ve ikâmet mahalli olarak kullanılacaktır. Arslan Giray bu vakfı ile hanlığın bir nevi posta teşkilatını bir çatı altında toplamış ve bunu da kendi mülkünü vakfederek sağlamıştır.

Arslan Giray Han vakıf arazisi ve müştemilatının gelecekte başına gelebilecek durumuna karşı da vakfiyesine kayıt düşürmüştür. O, eğer menzil beygirleri ile ilgili birim ve hizmet ortadan kalkarsa, o zaman vakıf akârın gelirinin Bahçesaray'daki Câmî-i Kebîr'e bitişik olarak yaptırdığı medreseye senelik olarak tahsis edilmesini istemiştir. Arslan Giray'ın bu vakfı, haberleşme ve ulaşım hizmetinde görülen aksaklığın giderilmesi gibi gözükmekte; önce satın alarak mülk haline dönüştürme ve onu da bir hizmete vakfetme şeklinde gerçekleşen bilinçli ve planlı bir uygulama olma özelliği taşımaktadır.

h) Arslan Giray'ın Saray-ı Vize'deki Evladlık Vakfı (Bkz. Ek-8)

Gülbün-i Hânân'da Arslan Giray'ın Kırım dışındaki hayratı anlatılırken şu ifadeler yer verilmiştir: "..... ve Saray-ı Vize'de tevliyeti ekber evlâd-ı zükûra şart ile gallesinden muhtâcîn evlâdına nafaka ta'yîn ve âsiyâb ve çiftlik ve akâr-ı sâire ile müretteb bir vakf-ı kesirü'n-nevâl...."³⁸. Arslan Giray İstanbul'un hemen ötesinde Saray-ı Vize'de tıpkı dedesi

³⁷ KŞS, 71/71-b1; KŞS, 71/71-a2.

³⁸ Halim Girây, age., vr. 31b.

Hacı I. Selim Giray'ın aynı geye ile Küçükçekmece ve Çatalca havalisinde kurduğu çiftlik vakıfları gibi³² bir vakıf kurmuştur. Kırım hanları ya hanlık beklerken ya da mazuliyetleri sonrası geldikleri bu mecburi ikâmet mahallerinde çeşitli mülkler edinmişler ve buraları da daha sonra evladı için vakfa dönüştürmüşlerdir. Arslan Giray'ın Kırım dışında kurduğu bu vakıf, kuruluş amacı açısından Kırım'daki vakıflarından ayrılmaktadır. Onun Kırım'da kurduğu vakıflarda hayrî fonksiyonlar ve kamuya hizmet ön plana çıkarken; Saray-ı Vize'de kurduğu vakıfta, kendi ailesinin ve evladının ihtiyaçlarının karşılanması, bir nevi evladını sosyal güvence altına alma amacı öne çıkmaktadır.

Saray-ı Vize'de kurulan bu vakfın tescil tarihi 23 Rebiülevvel 1169'dur (27 Aralık 1755). Arslan Giray'ın ilk hanlığının evâhiri Cemâziyelevvel 1169'da (1756 Şubat sonları - Mart başları) sona erdiği göz önüne alınırsa, o vakfiyenin tescil edildiği tarihte henüz hanlıktan azledilip Kırım dışına sürgüne gönderilmemiştir. Arslan Giray bu vakfın tevliyetini hayatta oldukça kendi üzerine, ölümünden sonra da en büyük erkek evladına olmak üzere devam eden bir silsile ile erkek evladının üzerine bırakmıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu vakıf, evladlık ya da diğer adı ile zürri vakıf statüsüne girmektedir³³. Saray-ı Vize'deki bu vakıf bir bakıma Arslan Giray'ın Kırım dışındaki menkul ve gayrimenkul akârının dökümünü ortaya koymaktadır. Arslan Giray'ın vakfiyesinde Saray-ı Vize'de kendi oturduğu ev ve içinde ve etrafındaki bağ, bahçe, ağaçlar, su kanalları, hamam vs. müstemilatı; Ergene Nehri üzerinde Hançerli denilen iki göz değirmen ile yine aynı nehir üzerindeki Dumanca çiftliğindeki iki göz değirmen; yine Dumanca çiftliğindeki ev ve onun müstemilatı ile oradaki 82 adet küçük ve büyük camus sığırı, 149 adet küçük ve büyük kara sığır, 200 adet hergele (at ve beygir) ile 124.000 akça para vakfedilen menkul, gayrimenkul ve hayvanlar olarak yer almıştır.

Arslan Giray bunların dışında Ayas Paşa evkâfı arazisinden olup senede 100 guruh mukâtaa bedeli karşılığı mutasarrıf olduğu Dumanca, Ortabayır, Çaylı, Palamutdere, Kurtdere ve Karagöz Çeşme adındaki kışlaklarının da evladından mütevellî olanlar tarafından işletilmesini ve Ayas Paşa vakfına mukâtaa bedelinin ödenmesini şart koşmuştur. Arslan Giray vakfettiği 124.000 akçanın işletilme usulünü de vakfiye şartına kaydetmiş ve bu paranın onu on bir buçuk hesabı ile yani % 15 ile istirbah olunmasını istemiştir. Vakfın tevliyeti yukarıda da bahsedildiği önce vâkıfın kendisine, sonra da en büyük erkek evladına olmak üzere bırakılmıştır. Burada vakfın gelirlerinden faydalanacaklar sayılırken Arslan Giray'ın çiftliklerinde yaşayan başta nikahlı eşleri olmak üzere diğer çocukları, cariyeleri, azat edilmiş köleleri ve hizmetçileri de bulunmaktadır. Eğer bunlardan evlenip yeni bir yurt edinenler olursa onların vakfın hizmet alanı dışına çıkartılması istenmiştir. Arslan Giray en yakınından en uzağındaki aile fertleri ile hizmeti altındakilerin muhtaç duruma düşmemesi için böyle bir sosyal güvenceyi kayıt altına almış gözükmektedir. Vakfiyede ayrıca vakfın gelir kalemlerinin zaman içinde uğrayacağı azalma ve değişiklikler karşısında mütevellinin uyması gereken kurallara da yer verilmiştir.

³² I. Selim Giray'ın çiftlik vakıfları için bkz. Hüseyin Çınar, "Hacı I. Selim Giray Han ve Çiftlik Vakıfları", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 11/Güz 2006, s. 19-37.

³³ Arslan Giray'ın Saray-ı Vize'deki vakfına ait vakfiye için bkz. Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi, *Vakfiye Defteri* 629, s. 212, sıra 213. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki vakfiye kaydının başında şu ifade yer almaktadır: "Vakf-ı nukûd ve değirmen ve çiftlik sâhibü'l-hasenât celâdetlü Arslan Giray Han ibn Devlet Giray Han hazretleri der-kasaba-i ve der-kazâ-i Saray-ı Vize kayıd süde müceddeden be-muhâsebe-i evkâf-ı küçük ber-müceb-i vakfiye-i ma'mûlün-bihâ bâ-arzuhâl-i İslam Giray Sultan an-ekberi evlâd-ı zükûr ve ber-vech-i meşrûta bâ-hüccet-i ser'iyye el-mütevelli ve bâ-i'lâm-ı faziletlü Mehmed Arif Efendi hazretleri Kâdi-i İstanbul ve bâ-fermân-ı âli el-vâkî' fi 11 Rebiülâhir sene 1208 [16 Kasım 1793]. Bâ-îmzâ-i es-Seyyid Ömer el-Kâdi-i Saray-ı Vize ufiye enhümâ." Bu kayıt Arslan Giray'ın vakfının vakfiye defterine kaydedildiği tarih olarak gözükmektedir.

Sonuç

Arslan Giray Han, Kırım tarihi açısından oldukça önemli bir simâdir. Onun tarihte iz bırakacak belki büyük siyasi ve askeri başarıları olmamıştır. Ama, görünmeyen ve pek de bilinmeyen sosyal ve kültürel alanlardaki başarıları kayda değer niteliktedir. Kırım'ın neredeyse baştan başa yıkılıp yıkıldığı 1736-1737 Rus istilası döneminin izlerini, o han olduğu dönemde silmeye çalışmış, kurduğu vakıflarla toplumun can damarlarına âdeta kan pompalamış, Kırım'ı yeniden yaşanılır bir coğrafyaya dönüştürmüştür. Han olarak Kırım'da kaldığı dönem yaklaşık sekiz yıldır. Bu süre onun hayatının kısa bir kesitini oluştursa da, o kendisinden önceki ve sonraki pek çok Kırım Hanı'nı gölgede bırakmıştır. O gerek Kırım tarihi açısından gerekse Osmanlı tarihi açısından imâr faaliyetleri ve hayırsever kişiliği ile önemli bir yer edinmiştir. Vakfın sosyal hayat içinde üstlenebileceği pek çok faaliyeti hayatında uygulamaya çalışmıştır. Ama ne yazık ki tarihi bir şahsiyet olarak Arslan Giray günümüzde pek de iyi bilinmemektedir.

EKLER:

Ek-1. Bahçesaray Câmi-i Kebir ve Medrese Vakfı

KSS (Kırım Şer'iyeye Sicili), 71/87-b1.

Oldur ki, şevketli celâdetli şecâ'atli inâyetli bi'l-fi'l hitta-i Kırım Hânı Arslan Girây Hân ma'delet unvân hazretlerinin taraf-ı bâhir-i şereflerinde husûs-ı âti'l-beyânın ta'bîr ve takrîrine vekîli müsecceli olduğu lede's-şer'u'l-enver zâhir olan Dîvân Efendisi es-Seyyid Abdürrahim Efendi el-ma'rûf mahfil-i kazâ-i lâzîmü'l-irtifâda hâzır olup şu güne bastı kelâm itdi ki müşârün-ileyh efendimizin taht-gâh ve makarr-ı saltanatları olan mahrûse-i Bağçesaray hamiyet-i anî'l-beliyyede vâki' Câm'i-i Kebîri Hân'ın hüddâmına meşrûta evkâf-ı kadîmesi kalîle olmağla eslâf-ı kirâmlarından hânân-

sâbîkân Gözleve İskelesi'nden hüddâm-ı mezkûre ile iki nefer türbedârlara sîm-i hânî yüz bir gurus mâhiye vazîfe ta'yîn ve ihsân ve meblağ-ı mersûm-ı mezkûrdan miyânlarında iktisâm oluna gelüp ve lâkin ba'z-ı sene ve evkâtta muhâlif hevâ ile İskele-i mezkûrede sefâinin iyâb u zehâbı sadâ-mekânda olmayup İskele-i mezkûre emvâlî kalîle virilmeyüp nice güzesteheri virildikde İskele malıdır deyu ez'âf-ı muzâ'afa bahâsında eşyâyı ..... i'tâ itmekle ..... ma'âş ve usret ve zahmetleri oldukların müşârün-ileyh efendimizin ma'lûm-ı şâhâneleri ve sem'-i hümâyûnları olmağla terahhüm buyurup feth-i hâkâniden beri devlet-i aliyyeden eslâf-ı izâm ve kirâmlarına ve hâliyâ asr-ı saltanatlarında mumâ-ileyh efendimize hâs olmak üzere ihsân ve in'âm olunan Akkirman'da Yalı karyelerinden beyne'l-ahâli ve'l-cirân ma'lûmü'l-hudûd Küçük Malkoç dimekle ma'rûf karyeyi hasbeten li'lâhi te'âlâ ve taleben li-merdâtihi câmi'-i mezkûr ile kendüleri müceddeden binâları olan medrese-i ma'lûmeye vakf ve şöyle şart eyledikler ki, karye-i mezkûrenin a'şâr-ı şer'iyyesi ve rüsûmât-ı kadîmesinden mâ-hasal rey' u gallâtından senevî Rûmî iki yüz gurus ifrâz olunup müşârün-ileyh efendimiz bundan akdem medrese-i mezkûreye vakf eylediği Rûmî iki bin üç yüz otuz beş gurusun ribh u gallâtı tevzî' ve kısmet olduğu minvâli üzere mersûm Rûmî iki yüz gurus medrese-i mezkûrede müderris ve talebe-i ulûm ve nâzır ve mütevellî ve kayyım miyânlarında kısmet olunup ve ba'dehû câmi'-i mezkûrda hatîb olana mâhiye sekiz yüz otuz üç akça ve imâm-ı evvele mâhiye sekiz yüz otuz üç akça ve imâm-ı sâniye mâhiye sekiz yüz otuz üç akça ve mütevellîye mâhiye bin akça ve sermahfil-i müezzine mâhiye altı yüz akça ve sâir beş nefer müezzinlere be-her mâh beşer yüz akça ve üç nefer kayyımlara be-her mâh beşer yüz akça ve iki nefer türbedârlara biner akça mâhiye ve'l-hâsil cem'ân yekûn sîm-i hânî on bin yüz akça virilüp ve ba'dehû câmi'-i mezkûr ta'mîr ve termîm iktizâ itdikde ve döşeme ve hasîr lâzîm oldıkça zikr olunanlar gallâtdan olup

ve ba'de'l-masârifil-meşrûha zâyid ve mâ-hasal galle olursa hâkimü'l-vakt kazasker efendi nezâreti ve ma'rifeti birle mütevellî yedinde li-ecli'ta'mîr hıfz oluna deyu kayd ve şart idüp ve ba'dehû müşârün-ileyh efendimiz yine bastı kelâm idüp bu dünya-i ..... kararı olmayup mürûr-ı eyyâm ve ahyân ile bundan sonra her kim hân olursa "men câe bi'l-haseneti fe-lehû (galle) aşru emsâluhâ ve mâ-tukaddimû li-enfûsiküm min-hayrin tecidûhu indâ'llâhi" ve bunun emsâli teberrûât ve hasenât ve hayrât haklarında nâzile âyâtı beyyinâtın mantûk-ı münîfi üzere amel ve hakk-ı alâ va'de hazretlerinin va'd-i kerîmlerine müstehak ve nâil-i sevâb ve ba'îd-i ani'l-ikâb olup "fe-men beddelehû ba'de mâ-semi'ahû fe-innemâ ismuhû ale'llezîne yübeddilünehû" âyet-i şerîfede olan va'iddeden ihtirâz "ve men ezlemu mimmen mene'a mesâcidâ'llâhi en yüzkerâ fihî's-mühû vese'â fi harâbihâ" fehvâ-i latîfi üzere vakf-ı mezkûrî tebdîl ve tağyîrden ictinâb idüp câmi'i mezkûrun ihyâ ve umrânına bâ'is ve bâdî ve halefen bâ'de halef du'â-i hayra mazhar ve ecri cezîle nâil ve lâyük olalar deyu ihtitâm-ı merâm ve itmâm-ı kelâm buyurup taraf-ı şer'den kayd ve tescîl ve vakf-ı tâm tahrîr olunması murâd-ı âlişânlarıdır deyu bi'l-vekâletil-mahkiye ikrâr-ı tâmm itdiklerinde müşârünileyh hân-ı celilü's-şân ebbeda'llâhi devletehû ve eyyid saltanatehû ilâ yevmi'l-kıyam ve inkirâzû'd-dehri ve'd-devrân hazretlerinin vakf-ı mezkûrî kabûle her vechile ahrâ ve elyak ve müstahsen olmağla taraf-ı şer'den tecviz ve tenfiz kılınup mâ-hüve'l-vâkî' alâ-vukû'ihî bi'l-ittibâ' ketb ve imlâ olunup yed-i tâlibe def' olındı ki vakt-i hâcette kâşif-i mâ-mezâ ola. Tahrîren fi-evâil-i Cemâdiye'l-ülâ li-sene selâse ve sittin ve mie ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

eş-Şeyh Abdülhalim Efendi ibn Abdullah Efendi

Fahrü'l-ümerâ Salih Bey an-Siren?

Pir Mehmed Ağa an-Borlıca

Ömer Efendi el-Kâtib ibn Osman Efendi

Kılarcıbaşı Murtaza Ağa

Müderris Halil Efendi ve gayruhum

Ek-2. Gözleve Câmi-i Kebir Vakfı

KSS, 71/69-a2.

Oldur ki bi'l-fi'l Hân-ı Kırım olan hân-ı müşârün-ileyh hazretleri taraf-ı sa'âdetlerinden husûs-ı âti'l-beyâna vekil-i müseccilleri merkûm efendi mahfil-i kazâda hâzır olup husûs-ı câiz-zikre mütevellî olan mezbûr Hacı Molla Ağa muvâcehesinde takrîr-i güftâr idüp mahmiyye-i Gözleve'de Câmi-i Kebîr evkâfından olup mahmiyye-i mezkûrede Sulu Han dimekle şehir Karbansaray kurbı ve taraf-ı şarkîsinde vâkî'a kırk bâb dekâkîn târihi kitâbdan on beş sene akdeminde bi-kazâi'llâhi te'âlâ ihrâk-ı bi'n-nâr olup ta'mîr ve termîmine meşrût bir şeyi olmayup sene-i mezkûreden yeri dekâkîn-i mezkûre arsaları hâliye ve mu'âttala kalup câmi-i mezkûrun hüddâm ve mürtezikalalarına alâ-vechil-meşrût bir habbe intifâ'ı olmamağla arsa-i mezkûreyi âhare senevî iktâ' ve galleriyle hüddâm-ı mersûma intifâ' olunması re'yi ve sevâbı görülmekle tâlib olan kimesnelere ihbâr ve ifâde olındukda rağbât-ı nâss sîm-i hânî yedi bin akçaya karâr-dâde olup müşârün-ileyh hân hazretleri üç bin akça ziyâde ile tâlib olduğu hasebiyle câmi-i mezkûrun bi'l-fi'l mütevellîsi olan es-Seyyid Abdullah Çelebi taraf-ı şer'den me'zûnen arsa-i hâliye-i mezkûreleri senevî onar bin akça mukâta'a virmek üzere târihi kitâbdan beş ay akdeminde mûmâ-ileyh hân efendimize iktâ' ve anlar dahi kabûl idüp ba'dehû zikr olunan arz-ı hâliyeler üzerinde yine kırk bâb dekâkîn ihdâs ve ibnâ ve bezzâzistân ittihâz ve i'mâr itdürdüp ba'de hazâ "men câe bi'l-haseneti fe-lehû aşre (ğalle öşri) emsâlihâ ve mâ-tukaddimû li-enfûsiküm min-hayrin tecidûhu indâ'llâhi" mazmûn-ı münîfleri üzere zikr olunan bezzâzistânı hasbeten li'llâhi te'âlâ ve taleben li-merdâtihi tilâvet-i Kur'ân-ı azîmü's-şân için vakf-ı sahîh ile vakf ve mütevellî-i mezbûr yedine teslim şu gûne şart eylediler ki, mādâm ki kendü hayatta oldıkça vakf-ı mezkûrun mütevellîsi azl

ve nasbı yedlerinde ola "külli nefsin zâikatü'l-mevt" mefhûmî dâr-ı cinâna irtihâllerinden sonra evlâd-ı zekûrlarının ekberinde ola ve mütevellî-i merkûm bezzâzistan-ı mezkûrî senevî ecri misliyle tâlibi olanlara akd ve îcâr ve istiğlâl idüp be-her sene hâsıl-ı gâllesinden ibtidâ-i maktû' olan on bin akça ihrâc ve câmi-i mezkûrun mütevellîsine def' ve teslîm olına ve lede'l-hâcette ta'mîr ve termîmi için on bin akça dahi ifrâz olunup mütevellî yedinde hıfz olına ve mütevellî-i mezbûr ücret-i tevliyete dokuz bin akça ahz ve havâyicine sarf ide ve ehl-i tecvîd ve ehl-i istihkâkdan otuz nefer kimesne peydâ ve ta'yîn olunup ser-devirhân yevmî on dörder akça ve noktacı yevmî sekizer akça ve bâkî yirmi sekiz kimesneye yevmî yedişer buçuk akça vazîfe-i mu'ayyeneleri ile be-her yevm mahmiyye-i Gözleve'de vâkî' Câmî-i Kebîr'de tamâmen Kur'ân-ı azîm tilâvet ve hatm idüp mûmâ-ileyh hân efendimiz hayâtta oldıkça sevâbın pederi ve ..... cennet mekân merhûm Devlet Girây Hân'ın rûh-ı şerîflerine ithâf ve ihdâ eyleyeler Hân-ı müşârün-ileyh efendimiz bi-emrillâhi te'âla dâr-ı bekâya irtihâl itdiklerinde vech-i meşrûh üzere tilâvet ve hatm olunan Kur'ân-ı azîmü's-şânın sevâbın bir gün kendi rûh-ı şerîflerine ihdâ ve bir gün pederleri hân-ı mağfûr-ı müşârün-ileyhin rûh-ı şerîflerine ihdâ ideler ve câmi-i mezkûrun imâm ve hatîbi ve müezzinleri her kimler ise anları cüz-hânlıktan mahrûm itmeyeler eğer rağabât-ı nâss ile vakf-ı mezkûrun icâresine ziyâde ve noksan gelürse zikr olunan ehl-i mürtezikanın vazîfeleri terakkî ve tenzîl olına deyu kayd ve beyân itmişler idi ve lâkin vakf-ı mezkûr sâhib-i mezhebimiz İmâm-ı Azam hazretlerin indinde lâzım olmağla vakf-ı mezkûrdan rücû' ve bezzâzistan-ı mezkûr mütevellî-i mezbûr yedinden ahz ve nizâ' ve asl mâllarına red olunması bi-vekâletihî matlûbumdur dedikde mütevellî-i merkûm cevâba tesaddî idüp vakf-ı mezkûr imâm-ı mûmâ-ileyh indinde lâzım değil ise İmâm Ebî Yusuf ve İmâm Muhammed rahimehumu'llâhi te'âlâ indlerinde lâzım ve'l-ebeddir binâen alâ-zâlik imâmeyn-i hümâmeyn-i merkûmeynin kavli

münîfleri üzere sıhhat ve lüzûmları ile hükm olunmasın iltimâsın iderim deyu mu'ârıza idicek âlimen bi'l-ihtilâf beyne'l-eimmeti'l-eslâf vakf cânibi ri'âyet olunmak her vechile icrâ olunmağla vakf-ı mezkûr-ı meşrûhun sıhhat ve lüzûmiyla hükm olunup iş bu vesîka ketb olunup yed-i tâlibe def' olundu "femen beddelehû ba'de mâ-semî'ahû fe-innemâ ismuhû ale'llezîne yübeddilûnehû inna'llâhe semî'ûn alîm" ve ecrü'l-vâkîf ale'l-hayyi'l-kerîm. Tahîren fi evâsıtı Rebî'u'l-ülâ sene sitte ve sittîn ve mie ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Ağa-yı Ekrem Mehmed Ağa

el-Hac Abdürrahim Efendi

Arabzâde Abdürrahim Efendi

es-Seyyid Mehmed Efendi en-Nakib

Müderri Halil Efendi

Arif Efendi ve gayruhum mine'l-hâzirîn

Ek-3. Osman Ağa Mahallesi Câmii Para Vakfı

KSS, 71/70-1.

Oldur ki şevketli celâdetli bi'l-fi'l Hân-ı Kırım Arslan Girây Hân hazretleri mahfel-i kazâda bastı merâm idüp mahmiyye-i Bağçesaray'da Osman Ağa mahallesinde vâkî' Deli Hân Sultân Hân-i mersûmenin vakf ve binâsı olan Câmî-i Şerîfe hasbeten li'llâhi te'âlâ bin gurusı Kırımî akça vakf ve tarafımızdan mütevellî olan Hacı İbrahim bin Hacı Halil'e teslîm ve şu güne şart eyledim ki, meblağ-ı mezkûr mütevellî-i mezbûr yediyle ve devr-i şer'î üzere onu on ikiden istiğlâl ve istirbâh olunup senevî iki yüz gurus ribhinden altmış gurusuna câmi-i mezkûr minâresinde Ramazân'da kandil ikâd her gece lâzım olduğu mikdâr çerâğ alup ve kırk gurusunu müezzeni olan kimesneye virilüp ve yüz gurusunu imâmına senevî virilüp ve meblağ-ı mezkûr istiğmâl olundukça sağ kefil ve rehn ile istirbâh olına dedikde gibbe's-suâl ve akübüt-tasdîk mâ-hüve'l-vâkî' kayd şod . Fî Şa'bân sene 1165.

Ek-4a. Şeyh-i Kurrâ ve Şehreküstü Mahallesi Çeşmesi Vakfı

KŞS, 71/81-b2.

Oldur ki bi'l-fi'l hân-ı celilü's-şân Arslan Girây Hân dâmet devletehû ilâ-vakti'l-kıyâm hazretleri tarafından husûs-ı âti'l-beyâna vekil olup vekâleti Hazine Kâtibi Mustafa Efendi ve Kâtib Abdülazîz Efendi ibn Murtaza Ali Efendi şehâdetleri ile sâbite olan Serkâtib Hammad (?) Efendi el-ma'lûm husus-ı câi'l-beyâna şevketli müşârün-ileyh tarafından mütevellî olan Darbhâne Kâtibi İlyas Efendi el-ma'lûm muvâcehesinde bast-ı merâm idüp müşârün-ileyh hân hazretleri mahmiye-i Câmî-i Kebir'in şark tarafı finâsında Kur'ân-ı azîmü's-şân ta'lîm olunmak için bir mahal ihdâs idüp Hâfız Mehmed Efendi'yi şeyh-i kurrâ nasb u ta'yîn ve Rumî beş yüz guruş dahî vakf ve mütevellî mezbûr yedine def' ve teslim ve şu güne şart itdiği mablağ-ı mezkûr mütevellî-i merkûm yedine Kal'a Yahûdileri'ne birbirlerine kefâlete senevî onu on bir buçuk hesabı üzere devr ve istirbâh ve istiğlâl olunup hâsıl-ı ribhî Rûmî yetmiş beş guruş akçadan şeyh-i kurrâ olan mezbûr efendiye senevî Rumî altı guruş ve mütevellî-i mezbûra Rûmî on beş guruş da mücevvez ve müste'ad bi'l-fi'l olup salâh-ı hâl ile ma'rûf olan şahsı başhalife nasb olunup merkûm halifeye ribh-i mezkûrdan senevî Rûmî on guruş virilüp şeyh-i kurrâ ile halifenin azl u nasbı mezbûr mütevellî yedinde olup mütevellî-i mezbûr şeyh-i mezkûr ile halifesinin azl u nasbında hâkimü'l-vakt Kazasker Efendi ma'rifetiyle ola deyu ihtitâm-ı kelâm itmişler idi ve lâkin hân-ı müşârün-ileyh hazretleri vakf-ı nukûd eimme-i selâse-i kirâm rahimehumu'llâhi'l-allâm indlerinde sahîh olmadığı el-yevm âlim olanları ile vakf-ı mezkûrdan rücû' ve mütevellî-i mezbûrdan istirdâd olunması merâmlarıdır didikde gıbbe's-suâl mütevellî-i mezbûr vech-i meşrûh üzere meblağ-ı mezkûr ahz u kabzını ikrâr ve ri'âyetü'l-vakf İmâm-ı Züfer'den Ensârî rivâyeti üzere vakf-ı mezkûrun sıhhatiyle hükm olındığı kayd şod ve vekil-i mezbûr yine mütevellî-i merkûm huzûrında bast-ı merâm

idüp hân-ı müşârün-ileyh hazretleri Şehreküstü Mahallesi'nde icâd ve ihdâs eylediği çeşmesine Rûmî yüz guruş vakf idüp yine onu on bir buçuk hesabıyla devr olunup hâsıl-ı ribhinden çeşme-i mezkûr vakt-i hâcette ta'mîr oluna iktizâ itmedikde re's-i mâla zâm oluna deyu meblağ-ı mezkûr mütevellî-i mezbûra teslim itmişdir didikde gıbbe's-suâl ve akîbü't-tasdik mâveka'a kayd şod. Fî-evâil-i Muharremü'l-harâm li-sene erba'a ve sittîn ve mie ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Yahya Efendi an-Eski Yurt

Seyfeddin Efendi

Arif Efendi Kethüdâ

Hacı Mahmûd Çelebi an-Hacı

Ek-4b. Şeyh-i Kurrâ ve Şehreküstü Mahallesi Çeşmesi Vakfı

KŞS 71/8-a3.

Oldur ki şevketlü hân-ı âlişân Arslan Giray Han hazretleri Câmî-i Kebir'e muttasıl şeyh-i kurrâ için ihdâs itdiği mahalde ta'lîm-i Kur'ân-ı azîmü's-şâna vakf eylediği Rumî beş yüz ve Şehreküstü Mahallesi'nde binâ itdürdüğü çeşmeye ta'mîr için yüz guruş cem'an altı yüz guruşu onu on bir hesabıyla birbirlerine kefâlet ile bâlâda zikr olunan Yahudiler mütevellî İlyas Efendi'den ahz u kabz etmişlerdir.

Emîn-i Darbhâne Baba ve Zekariya

İsâk veled-i Yako

Şolme veled-i Yako

Diğer Şolme veled-i Moşi?

Şimâyil veled-i Afrayim

Sarı Moşi veled-i David

Mortumar veled-i Şolme

İsak ve Avraham

Yofda veled-i Moşi

Mengli Mortomar veled-i İsak

Harun veled-i Moşi

Baba veled-i İsak

Avrahim veled-i Harun

İlya veled-i İsak

Ek-5. Akmescit Çeşmeleri Vakfı

KŞS, 71/69-a1.

Oldur ki bi'l-fi'l hıttâ-ı Kırım Hânı şevketli celâdetli muhabbetli Arslan Girây Hân ebbeda'llâhu devletihû ve eyyede saltanatehû ilâ-inkırâzî'd-devrân hazretleri mahfil-i kazâ celilü's-şânla hâzır olup husûs-ı atî'l-beyâna taraf-ı bâhirü's-şereflerinden mütevellî nasb ve ta'yîn buyurdıkları fahrü'l-kuzât hâlâ Bağçesaray kâdısı İbrahim Efendi muvâcehesinde bastı merâm idüb bundan esbak etyab-ı mâlımdan kasaba-i Akmescid'de sekiz mahalde ve Burçukırac'da bir mahalde hasbeten li'llâhi te'âlâ ve taleben li-merdâtihi îcâd ve ihdâs ve ibnâ itdürdüğüm çeşmelere mürûr-ı eyyâm birle vehn u za'af âriz olup ta'mîr ve termîm iktizâ itdikte ta'mîr ve ihyâ olunmaları için bir vakıf vakf-ı müebbed li'l-ebed olmağın el-yevm silk-i mülkümde ve mahmiyye-i Bağçesaray'da Na'alband Sûk'ında vâki' ve ma'lûmü'l-hudûd inde'l-cîrân ekmeççi dükkânım ile yine mahmiyye-i mezkûrede Hasan Efendi Mahallesi'nde vâkı'a ve büyût-ı müte'addide-i müştemile hâlâ şem'hâne olan dâr-ı ma'lûmeme cemî'an hukûk-ı murâfıkları ve âmme-i menâfi'leri birle zikr olınan çeşmelere vakf-ı sahîh ve habs-i sarîh ile şu gûne şart eyledim ki zikr olınan akârlar mütevellî-i mezbûr yediyile ve ecri misilleri ile senevî tâlibi olan kimesnelere akd ve îcâr ve istiğlâl olunup hâsıl-ı gallenin on hissede bir hissese mütevellî-i mezbûr nefsi için ahz ve ekl u bel' idüp bâki dokuz hissese yedinde hıfz ve zikr olınan çeşmelere ve sebî-i mâlarına ta'mîr iktizâ itdükte mârrü'l-beyân hıfz olunan hisse-i mezkûre ile termîm ve ihyâ olunup ziyâdesi mütevellî-i merkûm yedinde hıfz oluna (ve Kalga Sultan Ağası ve kadısı her kim bulunur

ise hasbî nâzır olalar) deyu vakf ve şart ile mütevellî-i mezbûre zikr olınan akârları teslim ve oldahî tesellüm itmişidi ve lâkin vakf-ı mezkûr İmâm-ı Azam hazretleri indinde lâzım olmağla vakf-ı mezkûrdan rücû' ve aslı mâlıma redd olunması murâdımdır deyu buyurdıklarında mütevellî-i mezbûr efendi cevâba tesaddî idüp fi'l-vâki' vakf-ı mersûm İmâm-ı mûmâ-ileyh indinde lâzım olmadığı muhakkaktır ve lâkin İmâm Ebî Yusuf ve İmâm Muhammed hazretleri katlarında mütevellî yedine teslim olunan vakfın sıhhat ve lüzûmı emri mübeyyindir deyu mu'ârıza idüp imâmeyn-i hümâmeynin kavli münifleri üzere lüzûmları ile hükm olunmasının iltimas iderim dedikde vakf cânib-i ri'âyet olunmak ahrâ ve evlâ olmağla vâkıf-ı müşârün-ileyh hazretlerinin şartı muharrerleri üzere vakf-ı mezkûrların sıhhat ve lüzûmları ile hükm olunup mâ-hüve'l-vâki' alâ-vuku'ihî bi'l-ittibâ' ketb ve yed-i tâlibe def' olundu. Fî-evâil-i Reb'ü'l-ülâ li-sene sitte ve sittin ve mie ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Ağa-yı Ekrem Mehmed Ağa

Divân Efendisi el-Hac Abdürrahim Efendi

Nakib es-Seyyid Mehmed Efendi

Yahya Efendi ibn el-Hac Abdülhalim Efendi

Arabzâde Abdürrahim Efendi

el-Hac Ahmed bölükbaşı ve gayruhum

Ek-6. Gözleve Çeşmeleri Vakfı

KŞS, 71/69-b2.

Oldur ki bi'l-fi'l Kırım Hânı olan şevketli şecâ'atli celâdetli Arslan Girây Hân-ı âlişân zâda'llâhû tevfiqa hazretlerinin taraf-ı bâhir-i şereflerinden husûs-ı atî'l-beyâna ber-nehc-i şer' sâbitü'l-vekâle fahrü'l-kuzât İbrahim Efendi el-ma'lûm mahfil-i kazâda hâzır olup husûs-ı câ'i'l-beyâna taraf-ı sa'âdetlerinden mütevellî ta'yîn itdikleri Hacı Molla Ağa el-ma'lûm muvâcehe-i bastı merâm ve takrîr-i kelâm idüp hânân-ı Kırım'dan olup târih-i kitâbdan yüz beş sene

akdeminde dâr-ı bekâyâ irtihâl ve cennet-mekân olan el-merhûm ve'l-mağfûr leh İslâm Girây Hân aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrânın evkâfından olup mahmiyye-i Gözleve'de vâki' Çeşmebaşı ve beş mahalde çeşmeleri ve bunlara meşrût ve mevkûf Sulu Hân demekle meşhûr kârbânsaray bundan akdem be-kazâi'llâhi te'âlâ ihrâk bi'n-nâr ve hedm ve tahrîb olunup vâkif-ı mûmâ-ileyhin evlâd-ı evlâd-ı evlâdlarından ve sadr-ı veresesinden Sâhib Girây Sultân'ın dahi ta'mîr ve termîmine iktidârı olmayup on beş sene mürûruna dek mu'attal ve hâlî olmağın ve sebeb-i hayrât olan mâ'-i mübâh ve mübâyâ'a ve gillet ile mahmiye-i mezkûre ahâlisinin ahvâli diğere gûne .....tâm üzre olup müvekkilim müşârün-ileyh hân-ı celilü's-şân hazretleri tâlib-i hayrât ve râğib-ı hasenât olmalarıyla zikr olunan çeşmebaşı ve çeşmeleri ve kârbansarayı ta'mîr ve ibnâ ve ihyâ ve cihet-i ûlâsına vakf itmeleri için merkûm Sahib Girây Sultan'dan isti'zân itdiklerinde sultân-ı merkûm izni küllî ve icâzetten (ibtidâ mukâta'ası yirmi iki gurus ihrâç olunup Câmî-i Kebîr hüddâmına teslim olunup bâkînin) tâtme birle vakf-ı mersûmlarda olan velâyetlerin müşârün-ileyh hân efendimize tefvîz ve ferâgat itdikten sonra mûmâ-ileyh hân-ı ali's-şân hazretleri zikr olunan kârbânsarayı ve çeşmebaşın ve çeşmelerin ve sebî-i mâların müceddeden ibnâ ve ihyâ itdürüp ve mahmiyye-i mezkûrede İskele kurbında bir çeşme dahi ihdâs ve üzerinde bir bâb kahvehâne îcâd ile zikr olunan kârbânsarayı cihet-i ûlâsına vakf-ı sahîh-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhalled idüp mersûm kahvehâneyi yine ol vech üzere vakf idüp mütevellî-i mezbûr yedine def' ve teslim ve şu gûne şart ve kayd eylemişlerdir ki, han veziri ile kâdiaskeri olan efendi her kimler ise vakf-ı mezkûra hasbî nâzır olup hizmet-i nezâret ile müsâb ve ecr-i cezîle nâil olalar ve vakf-ı mezkûrlar mütevellî yediyle ve ecr-i misilleri birle senevî tâlibi olan kimesnelere akd ve îcâr ve istiğlâl olunup hâsıl-ı gallesinden on hissede bir hissesin li-eclî't-tevliyete mütevellî nefsi için ahz ve havâicine sarf ve infâk ide bâkî dokuz hisse zikr olunan çeşmelerin mesârîflarına sarf ve

harç olunup ba'de'l-masârîf bâkî kalanı mütevellî yedinde hıfz oluna ve bi-emri'llâhi te'âlâ mütevellî-i mezbûr dâr-ı bekâyâ irtihâl iderse mezbûrun evlâd-ı zükûrunun aslahı ve müstahakı mütevellî ola ve şâyed mütevellî olan hıyânete ve yahud hizmetinde müsâmaha ve tekâsül itdikde nâzıreyn-i merkûmeynin ma'rifetleriyle dindâr ve müstakîm olan kimesnelere taraf-ı şer'den mütevellî olup zikr olunan ecr-i tevliyete ol dahi müstehak ola ve mârrü'l-beyân kârbânsaray ve kahvehâne mürûr-ı eyyâm birle ta'mîre hâcet (hâcet) oldıkda galleleri ile cümleden akdem ta'mîr ve termîm olına deyu ihtitâm-ı (ve vakf-ı mezkûrların mütevellîsini azl u nasbı hân hazretlerinin yedlerinde ola ba'dehû ekber evlâd-ı zükûrunda ola) merâm idüp ve lâkin vakf-ı mezkûrlar sâhib-i mezhebimiz İmâm-ı Azam rahmetu'llâh indinde lâzım olmağla müvekkilim hân-ı zî-şân hazretleri vakf-ı mezkûrdan rücû' idüp asl mallarına redd olunması murâd-ı aliyyeleridir dedikde mütevellî-i mezbûr cevâb-ı bâ-sevâba tesaddî idüp fi'l-vâki' İmâm-ı Azam hazretleri indinde lâzım değildir ve lâkin mütevellî yedine teslim olunan vakf İmâm-ı Ebî Yusuf ve İmâm-ı Muhammed hazretleri katlarında li-ebed ve lâzımdır binâen alâ-zâlik imâmeyn-i hümâmeyn-i merkûmeynin kavli şerifleri üzere lüzûmları ile hükm olunmasın iltimâs iderim deyu mu'ârıza ve mukâbele idicek âlimen bi'l-ihtilâf beyne'l-eimmeti'l-eslâf vakıf cânibi ri'âyeti her vechile ..... ve ahrâ olmağın vakf-ı mezkûrun sıhhat ve lüzûmları ile hükm olunup mâ-vakâ'a ketb ve imlâ olundu. Tahrîren fi-evâsıt-ı Reb'ü'l-ûlâ sene sitte ve sittin ve mie ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Ağa-yı Ekrem Mehmed Ağa

Defterdâr Ömer Ağa

Divân Efendisi es-Seyyid Abdürrahim Efendi

Kapucıbaşı Mustafa Ağa

Müderri Halil Efendi

Şerefüddin Efendi

Nakîbü'l-eshrâf es-Seyyid Mehmed Efendi
Mehmed Efendi ibn Hüseyin Efendi
gayruhum.

Ek-7a. Menzil Beygiri ve Menzilci için Arazi Vakfı

KŞS, 71/71-b1.

Oldur ki şevketli celâdetli bi'l-fi'l hıttâ-ı Kırım Hânı olan Arslan Giray Hân dâme ömruhû hazretleri mahfel-i kazâda bast-ı merâm idüp Sivritaş Karyesi ahâlisinden Mahmud Paşa el-ma'lûmdan yüz bin akça semen-i ma'lûm mukâbilinde iştirâen ve temellük ile Nehr-i Bulganak'daki Kokey Efendi Karyesi'nde vâkı'a ve sahife-i sâbıkâda mestûre hüccet-i şer'iyede hudûdları mezkûre ve ma'lûme olan arâziyi ve dâhilinde mevcûde hâneler ve âranlar ve karaltıları ve ahcâr-ı hâitleri (ağıl ya da çevreleyen taş duvarları) hukûk ve murâfıkları ve âmme-i menâfi'leri hasbeten li'llâhi te'âlâ ve tâliben li-merdâtihi vakf-ı sahîh ve habs-i sarîh idüp şöyle şart itdim ki ba'de'l-yevm benim asr u zamân-ı devletimde ve bundan sonra gelen hânân-ı zevi'l-ihirâmı zamân-ı saltanatlarında âmme-i nâs için menzil bargirleri îcâd ve ittihâz olındukda menzil bargirleri zikr olunan arâzi-i ma'lûmede ra'y birle arâzi-i mezkûre mersûm menzil bârgirlerin merte'ası ve hânelerinde menzilciler sâkinler olup ve karaltı ve âranlarında menzil atları iskân oluna şâyed menzil bârgirleri ittihâz olunmayan asr u zamân olursa Bağçesaray'da Câmî-i Kebîr'e muttasıl binâ ve vakf eyledüğüm medreseye senevî arâzi-i mâlûmelerin rab' (ev) ve galâtı meşrûta olur deyu ikrâr-ı tâmm ve i'tirâf-ı temâm itdiklerinde hân-ı müşârün-ileyhin vakf-ı mezkurı ve şartı mersûmlarının sıhhat ve lüzumı inde's-şer' sâbit ve mukarrer olup mâ-hüve'l-vâki' ketb olındı. Tahriren fi-evâsıtı Cemâziye'l-âhir sene hamse ve sittîn ve mie ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Müftiyü'l-enâm es-Seyyid Hâmid Efendi

Vezîr-i Ekrem Mehmed Ağa
Kapucıbaşı Mustafa Ağa
Kethüdâ-i Bâb-ı âli Mehmed Şah Ağa
Abdülkerim Bölükbaşı
İbrahim Bölükbaşı ve gayrühüm

Ek-7b. Menzil Beygiri ve Menzilci için Arazi Vakfı

KŞS, 71/71-a2.

Oldur ki Maksûd Molla'dan iştirâ olunup ba'dehû Mahmud Paşa mâlik olduğu arazi ki, karye-i mezkûrede olup kıbleten câri ve şarken Abdülaziz Efendi mülki ve şimâlen tarîk-i âmm ve garben Abdullah Molla mülki ile mahdûddur işbu mezkûre dahi hân-ı müşârün-ileyhin iştirâ'en mülki olup vakf-ı mezkûrda dâhildir.

Ek-8. Saray-ı Vize'deki Evladlık Vakfı⁴¹

Hamd-ı fâik-i bi-hadd ve senâ-yı lâ-yık-ı lâ-yu'add ol mâlikü'l-mülki ve'l-melekût rabbü'l-izzeti ve'l-ceberût vâkif-ı hâl-i ins ü cân râzık-ı mahlûk-ı her dû-cihân cellet hikmetühû ve allet kelimetühû hazretlerinin dergâh-ı azamet penâhına ref' olunur ki nusha-i insânı ketm-i ademden ibdâ'-ı üslûb üzere ibdâ' ve imlâ ve ahsen-i takvîm üzere ihtirâ ve inşâ edip mesâlik-i ma'aş-ı ta'lîm ve menâhic-i ma'adı tefhim ve sadhezârı düveri salat-ü selam hüceste nizâm ol medine-i ilm-ü hilm ve temkîn-i gencîne-i vahyi rabbi'l-alemîn hatime-i silsileti'l-mürselîn hazretlerinin ravza-i radiyye ve hafîr-i hafîrlerine nisâr olunur ki sâlik-i râh-ı hakikat olan sâhib-i himmet ve âli nûhmet-i makâsîd ve amâline îsal ile hoşhâl eder ve düveri rahmet-i ilâhi ve gurur-i mağfireti nâ-mütenâhi zümre-i âli ashâb ve fırka-i asdika ve ahbâbı üzerine olsun ki herbiri tarîk-i hakka hâdî ve sebîli tevfiqa münâdi hâmi-i

⁴¹Vakfiye için bkz. Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi, *Vakfiye Defteri* 629, sayfa 212, sıra 213.

hamâyi-i dîn ve vâlî-i livâ-i fazl-ı yakîn olmuşdur rıdvânü'llâhi te'âlâ aleyhim ecma'în.

Emmâ ba'dü ba'îs-i tahrîr-i kitâb-ı şer'î ve dâ'i-i tasfîr-i hitâb-ı mer'î budur ki erbâb-ı elbâba-rûşen ve zâhir ve ashâb-ı iz'âna â'yân ve bâhirdir ki bu cihân-ı gaddârın mâl-ü câhi bî-karar ve bu dünyayı nâ-pâyidârın tac-u tahtu müsteardır pes lâ-cerem her akl-ı gafil olmayup zaman-ı afiyette mülâhaza-i akibete müdâvemet ve evân-ı tâkatında hayrât ve hasenâta muvâ-zibet ede ki ekmel-i envâ-i hayrât sadakât-i câriye ve ecmel-i esnâfı meberrât hasenât-ı bâkiyedir ki ba'de fenâi'l-cisim sebeb-i bekâ-i isim ve ba'de helâki'l-beden mûcib-i sebât ve zikr-i hasendir binâen âlâ-zâlik işbu ma'nâyâ vâkif âtiz-zikir olunan akârât ve menkulâtı vâkif olan zürriyyetüs-selâtinî'l-kâdim vel-havakınü'l-azim Arslangiray Hân ibn Devletgiray Hân hazretleri akd-i meclis-i şer'î şerîf-i dîvân-ı münîf edip li-eclî't-tescîl vel-i itmâmî'l-vakfi ve't-tekmîl mütevellî-i mensûbât olan fahrü'l-ekâbiri'l-muteberîn el-Hac Hüseyin Efendi ibn Mustafa nâm kimesne mahzarında bi'l-muvâcehe takrîr-i kelâm ve ta'biri-ani'l-merâm edüp Vizesarayı Kazâsı'nda ve kasabasında vâki' kendime imtinâ' ile tahdîd ve ta'rîften müstağnî silk ve mülkümde münselik olan dârımı müştemil olduğu hadîka-i enika ve kürüm ve eşcar ve kanavât ve hammâm ve dâhilinde ve hâricinde vâki' erika ve eyvân ve büyütu râsihatü'l-erkân ve kusûru sâmihatü'l-bünyan ve bi'l-cümle tevâbi' ve merâfık ve levâhıkıylâ ve Nehr-i Ergene üzerinde dâir hançerli dimekle ma'rûf iki göz değirmenimi içinde mevcûde olan âlât ve levâzımı ve cemî'an tevâbi' ve levâhıkı ile ve yine nehr-i merkûm üzerinde dâir Dumanca demekle ma'rûf çiftliğim kurbında vâki' iki göz değirmenimi içinde olan âlât ve levâzımı ve cemî'an tevâbi' ve levâhıkı ile ve mezbûr Dumanca çiftliğimi dahi müştemil olduğu hâriciyye ve dâhiliyyede büyütu adîde ve sâir ebniye ve kürüm ve bi'l-cümle hukûk ve merâfıkı ile ve âlâtı harâsetile ve seksen iki adet sağır ve kebîr cevâmis ve yüz kırk dokuz adet sağır ve kebîr kara sığır ve iki yüz adet hargele ve altı

yüz adet koyunumu ve râyic-i fi'l-vakt yüz yirmi dört bin akçeyi mâlımdan ifrâz ve hâlisen li-vec-hi'llâhi taalâ vakf-ı sahîh-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf edüp şöyle şart eyledim ki, kendim hayâtta oldukça hasbeten li'llâh mütevellî olup içinde tağyîr ve tebdîle kâdir olam evkâf-ı mezbûremden gerek Saray'da vâki' dâr-ı mersûmede ve gerek Dumanca nâm çiftlikde kendim sâkin olup sâir evkâf-ı merkûmemin gallesine kendim mutasarrıf olam bi-emri'llâhi'l-azîzi'l-müte'âl dar-ı fenâdan dâr-ı bekâya irtihâlimden sonra evlâd-ı zükûrumun ekberi ve evlâd-ı zükûrümün ekberi ebnâsı ve ekber-i ebnâ-i ebnâsı batnen ba'de batnin mütevellî olup muhtâcînden olan ebnâyı ve ebnâ-i ebnâyı yanına alup ve menkûhalarım ve ümmî veledlerim ve mu'tekalarım ve müdebbirelerim cümleleri Saray'da vâki' dâr-ı merkûmede yahud Dumanca çiftliğinde bir yerde sâkinîn olmak şartı ile yanına alup evkâf-ı mezbûremden gallesini cem' ve me'kel ve meşreblerine sarf ve harc eyliye mâdem ki tezevvüc etmiyeler ve gayr-ı mahal ihtiyâr edip gitmiyeler her hangisi giderse vakfımdan bir habbeye müstehikka değildir ve dahi şöyle şart eyledim ki, zikrolunan evkâfımın gallesinden evvelen vakf-ı mezbûrun ta'mîr iktizâ eyledikde ta'mîr oluna sâniyen zikr olunan hayvanâtdan helâk olanları kendi nev'inin furû'undan itmâm oluna furû'undan itmâm mümkün olmadığı sûretde galleden âheri iştirâ olunup itmâm oluna ve zikrolunan meblâğ-ı merkum mu'amele-i şer'iyye ile onu on bir buçuk hesâbı ile istirbâh olunup ziyâde ile tamâ' olunmıya ve dahi Ayas Paşa evkâfı arâzisinden olup senevî yüz guruş mukâta'a ile mutasarrıf olduğum Dumanca ve Ortabayır ve Çaylı ve Palamutdere ve Kurtdere ve Karagöz çeşme nâm kışlaklar dahi evlâd-ı zükûrumdan mütevellî olan mutasarrıf olup gallelerinden cânib-i vakf-ı Ayas Paşa'ya her sene mukâta'a-i merkûmesini vire ve zikrolunan Dumanca çiftliğinde iki pulluk levâzımatla işleyüp ve ücretle altı nefer ırgad tutulup ücretleri hâsıl olan mahsûlden virile ve mahsûlün öşrü dahi Ayas Paşa vakfı cânibine virile ketm

olınmaya el-iyâzü bi'llâh ba'de'l-inkirâz Sarayı Vize Kazâsı'nda hâkimüş-şer' olan bir müstakîm ve dîndâr ve emîn ve perhîzkâr kimesneyi mütevellî nasb idüp mütevellî-i mansûb dahi her sene gallesini tahsîl ve cem' ve ba'de't-ta'mîr galleden bâkî kalanın öşrünü kendi ahz idüp bâkîsi Saray'da vâkî' Ayaspaşa Câmi'-i Şerîfî'nde ve Mektebi'nde hüddâm ve mu'allim ve mürtezikalârına taksîm eyliye deyu evkâf-ı mezbûrenin cümlesi mevânî-i kabzdan âriye olduğı hâlde mütevellî-i merkûm el-Hâc Hüseyin Efendî'ye teslim oldahi sâir evkâf mütevellîleri gibi kabz ve tesellüm eylediğini ikrâr eyledikten sonra vakf-ı merkûm emri tamâm ve hâl tesbil-i encâm bulmuşiken vâkîf-ı zü'l-ma'ârif inân-ı kelâmını semt-i âhere sârif olup vakfından rücû' ve mukaddimâtı husûmet ile nizâ'a şurû' idüp vakf-ı akâr ve akâr zımında olan menkûlât kâsîmi dahi akâr hükmünde olmağla eşrâf-ı eimme-i kibâr aleyhi'r-rahmetü'l-gaffâr Hazret-i İmâm-ı Azam ve hümâmî'l-efhâm Ebu Hanife Kufî kavli şerîf-i üzere lâzım olmamağın zikrolunan akârât ve menkûlâtın vakfiyyetinden rücû' eyledim mütevellî-i merkûmun yedi ref' olup mezkûr akârât ve menkûlât yedime teslim olup kemâkân mülk olmasını taleb iderim deyicek mütevellî-i merkûm cevâb-ı bâ-sevâba

tesaddî idüp dedi ki eğerçi imâm-ı ma'hûd aleyhi'r-rahmeti'l-vedûd hazretlerinin katında vakf lâzım değildir lâkin sâir eimmemizden vakf-ı merkûmu ve şurû-ı mezkûru câiz görenleri vardır husûsan ba'de't-teslîm ile'l-mütevellî vakf sahîh ve lâzımdır deyu husûmet ve nizâ' ve red ve teslimden imtinâ' idüp sadr-ı kitâbda tevkî'i vâkî' olan hâkim huzûrında murâfa'a olduklarında hâkim-i mûmâ-ileyh dahi makâl-i cânibeyne ve kelâm-ı ferîkeynde teemmü'li enik ve tefekkür-i dakîk ve tedebbür-i hakîk idüp cânib-i vakfa nazar ve mubtil-i hayr olmakdan hazer idüp vakf-ı ma'hûdun ve şurû-ı ve kuyûdunun âlâ-kavli men yerâhû sıhhat ve lüzumı ile hükm-i şer'î ve kazâ-i mer'î idüp cemî'i evkâf-ı mezkûre resm-i ma'lûm ve tarz-ı merkûm üzere vakf sahîh ve lâzım olup min-ba'd vakf-ı mezkûr ilâ-yevmi'l-ba'si ve'n-nüşûr müebbed ve muhalled olup nakzına mecâl ve muhâl ve tebdîl ve tağyîrine imkân mûmteni'ü'l-ihimâl oldu. "Fe-men beddelehû ba'de mâ-semî'ahû fe-innemâ ismuhû ale'llezîne yübeddilûnehû inna'llâhe semî'ün alîm" ve ecrü'l-vâkîfı ale'l-hayyi'l-kerîm innehû hüve'l-birrü'r-rahîm cerâ zâlike ve hurrire fi'l-yevmi's-sâlisi ve'l-işrîn min-şehr-i Rebî'ü'l-evvel li-sene tis'a ve sittîn ve mie ve elf (27 Aralık 1759).